

НЕВЕСЕЛІ РОЗДУМИ НАД НЕЩОДАВНІМИ ПУБЛІКАЦІЯМИ

Книга скорботи України: Закарпатська область. – Т. 11: Документи і матеріали:

Історико-меморіальне видання / Обл. редкол.: В. М. Керечанин та ін.; Відп. за вип.: Б. О. Гвардіонов;
Редактори-упорядники: Б. О. Гвардіонов, Д. О. Клопотар, Н. І. Цомпель. – Ужгород: Карпати, 2016. – 438 с.
(Наклад – 800 примірників).

Славик Ю. В. Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті / Ю. В. Славик. –

Дніпро: Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2017. – 156 с.
(Наклад – 400 примірників).

Указом Президента України від 11 травня 1999 р. № 494/99 було поставлене завдання видати регіональні поіменні Книги Скорботи України. Закарпатська обласна державна адміністрація ухвалила відповідне розпорядження – «Про підготовку до видання меморіального серіалу «Книга Скорботи України. Закарпатська область»». Розпорядженням було передбачено комплекс заходів щодо реалізації Указу Президента. Підготувати рукопис обласного серіалу було доручено Закарпатському регіональному відділенню Пошуково-видавничого агентства «Книга Пам'яті України».

Цей серіал став своєрідним продовженням обласної «Книги Пам'яті». Загалом у 2002-2013 рр. вийшло 10 томів історико-меморіального серіалу «Книга Скорботи України. Закарпатська область», 11-й том побачив світ 2016 р. [2]. В цих 11-ти томах увічнено прізвища закарпатських жертв Другої світової війни, переважно Голокосту.¹

«Книга Пам'яті», «Книга Скорботи»... Які смні і святі слова, що завжди викликають у нас певні асоціації, спогади, думки, роздуми... В кожного з нас – свої... Гадаю, немає на нашій грішній і святій Землі дорослої людини незалежно від національності, віросповідання, соціального статусу, яка б не відреагувала на ці слова. **Пам'ять!** Особливо це стосується подій, про які йдеться у нашій статті. Тому, судячи з передмови В. Керечанина до першого тому «Книги Скорботи», а також виходячи з власного досвіду науковця, вважаю, що колектив упорядників здійснив колосальну роботу, готуючи до друку цей багатотомник. Він – «пам'ять», адресована нащадкам тих, хто передчасно пішов із життя через злу волю нелюдів. Тому, забігаючи наперед, скажу: мені дуже прикро зізнатися, що попри все добре і важливе, зроблене цим колективом, у мене залишився досить гіркий осад від деяких моментів, які містяться в 11-му томі.

Скажу відверто, що я дуже довго вагався: чи варто оприлюднювати свої міркування щодо названої публікації, враховуючи делікатність цього питання. Але сумніви розвіяла книга «Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті» (Дніпро, 2017) [7]. Її автор – викладач УжНУ Юрій Славик. Зазначу: мої

міркування стосуються не стільки теми (якщо не проблеми), порушеної в 11-му томі та у вищезгаданій книзі, актуальність якої не викликає сумніву, скільки методу (способу) і дослідницьких підходів до розв'язання цієї проблеми. Хотів би підкреслити, що сама її специфіка багато до чого зобов'язує. Але докладніше про це – згодом.

Робота обласної редколегії з підготовки «Книги скорботи...» стала плідною не тільки завдяки сприянню з боку обласної, міських і районних державних адміністрацій та органів самоврядування на місцях, а й завдяки щирій і безкорисливій допомозі численних активістів, які відшукували імена та інші потрібні для Книги відомості про своїх земляків і родичів. Серед них, наприклад, Анастасія Іваненко, Оксана Садова, Іболя Славик, Наталя Юркуц із Ужгорода, вчителі Андрій Світлинець із села Приборжавське і Мар'яна Світлинець із села Лукове, голова Вільхівської сільради на Іршавщині Михайло Тернинка, Іван Костюк із Міжгір'я, ветеран війни Олексій Ковач із села Колочава Міжгірського району, вчитель, пенсіонер Василь Козуб із села Плоске Свалявського району та інші.

Упорядники томів серіалу прагнули опублікувати на їхніх сторінках якнайповнішу біографічну інформацію за кожною персоналією. Складність полягала в тому, що, оскільки документи склалися (писалися) в різних історичних умовах, у різних державах і чиновниками різних національностей, нерідко одні й ті ж імена та прізвища фіксувалися в документах по-різному.

Велику роботу з підготовки **11-го тому** обласної Книги скорботи здійснили члени єврейського добродійного фонду «Хесед Шпіра». Це персонально його директор Михайло Галін та редактор газети «Эхо» цього Фонду Юдіта Петрушко, добровільні помічники на місцях – Бейло Губер, Микола Качур, Олексій Корсун, Ольга Кучерява, Антон Мелеза, Іван Сідей, Ірина Яременко з Ужгорода, Василь Заяць із села Ставне Великоберезнянського району та інші.

Потрібно визнати надзвичайну складність відбору документів, що стосувалися окремих осіб. Безсумнівною заслугою редколегії 11-го тому є те, що на його початку вміщено розділ «Книга Пам'яті України. Закарпатська область. Загинули, захищаючи рубежі Батьківщини в Антитерористичній опе-

¹ Повна бібліографія цієї серії опублікована в 11 томі (с. 13).

рації (АТО) на сході України (2014-2016 рр.) [2, с. 25-38], а також **доповнення і уточнення** «Книга Пам'яті України. Закарпатська область. Том 1» [2, с. 412-417]. В обох випадках подано прізвища загиблих за районами області.

Науково-довідковий апарат видання оформлено належним чином. Вся серія (11 томів) видана на високому поліграфічному рівні. Можу висловити переконання в тому, що праця колективу заслуговує високої позитивної оцінки. Вона значно поживила і краєзнавчу роботу. Шкода, однак, що ця серія вий-

Від редакційної колегії. – С. 5.

Скорочення й умовні позначення, аббревіатури. – С. 7.

Офіцинський Р. А. Демографічні втрати Закарпаття в Другій світовій війні. Передмова. – С. 11. (До цієї «Передмови» я ще повернуся. – О. М.).

Книга Пам'яті України. Закарпатська область. Загинули, захищаючи рубежі України в Антитерористичній операції (АТО) на сході України (2014-2016 рр.). – С. 25.

Документи і матеріали. – С. 39. (Всього 163 додатки на с. 40-411. – О. М.).

Доповнення й уточнення. – С. 412.

Іменний покажчик. – С. 418.

Зверну Вашу увагу на «Передмову» до 11-го тому за авторством Р. Офіцинського, подану під назвою **«Демографічні втрати Закарпаття в Другій світовій війні»**. Її структура така.

Втрати Закарпаття від військових і каральних акцій. – С. 11.

Наслідки воєн для Закарпаття ХХ-ХХІ ст. – С. 14.

Сучасний мартиролог. Загиблі від російської агресії. – С. 23.

Не ставлю під сумнів ерудицію автора передмови професора УжНУ Р. Офіцинського та його компетентність у порушеній ним проблемі. Але як ця передмова, так і передмова до першого тому «Книги скорботи України», написана В. Керечаниним,¹ не повністю відповідають основним вимогам археографії, які ставляться до цієї частини публікації документів. Нижче наводжу зразок загальних вимог археографії, які ставляться до публікації багатотомних видань джерел.

Кожна публікація відкривається передмовою («Вступ», «Від упорядників»). Завданням передмови є охарактеризувати: 1) наукове і політичне значення видання; 2) склад і зміст видання; 3) прийоми його підготовки. Класична передмова складається з двох частин: **історіографічно-джерелознавчої** та **археографічної**. Якщо видання серійне, то, крім загальної вступної передмови в першому томі, повинні бути передмови до кожного тому. Ці (потомні) передмови також можуть складатися з двох частин, якщо кожний том є тематично самостійним або ж вміщує лише археографічну частину.

В першій, **історіографічно-джерелознавчій** частині: 1) обґрунтовується актуальність публікації; 2) вказується, коли і де публікувалися такі документи (якщо публікувалися раніше); 3) наголошується, що нового містить саме ця публікація. Дана

шла досить обмеженим накладом (наприклад, 11-й том – 800 примірників). Такі книги повинні бути не тільки в районних бібліотеках, але й у бібліотеках середніх шкіл області, у сім'ях закарпатців (насамперед у рідних загиблих).

Однак, як уже було сказано вище, можна говорити і про **недоліки** 11-го тому. Спочатку тільки факти, а потім – мої роздуми.

Щоб краще зрозуміти «технологію» роботи упорядників, передаю повністю «Зміст» 11-го тому.

частина передмови має на меті: а) сприяти розкриттю змісту документів, що публікуються; б) встановити їхній політичний і науковий зміст; в) показати зв'язок між документами; г) націлити читача на сприйняття головного у змісті цих документів. Звертаю увагу на те, що передмова не повинна перетворюватися в самостійне дослідження документів. Особливо важливою ця частина стає в тому разі, коли серійне видання виходить у світ з великими перервами, при цьому змінюється план підготовки видання, по-новому тлумачиться в науці дане питання й т. д. У передмові обґрунтовуються хронологічні і географічні рамки даної теми. Також у ній варто наголосити на можливих прогалинах у документах для розуміння висвітлення даної теми.

В **археографічній** частині потрібно ознайомити читача з планом побудови видання – одностомник, серія тощо. Там же характеризуються джерела, які послугували основою публікації: архівні фонди, колекції, газети, журнали тощо, вказується на ступінь їх використання. У цій же частині відмічається: 1) чим обумовлено вибір тексту документа; 2) спосіб передачі тексту документа; 3) спосіб датування; 4) спосіб складання заголовку; 5) спосіб складання легенд документів. Завершується археографічна частина передмови характеристикою науково-довідкового апарату видання. Іноді додатково зазначається, як ним користуватися. Наприкінці передмови вказуються прізвища упорядників цього збірника документів. Як правило, археографічна частина вступу

¹ Щоправда, на с. 6 є дуже загальна характеристика архівів, в яких зберігаються відповідні джерела.

Таблиця 1

Співвідношення оригіналу і плагіату

Ігор Мазурок		Плагіат	
Номери документів	Сторінки	Номери документів	Сторінки
11	205-216	2	49-58
13	232-234	3	59-60
14	234-239	4	60-65
19	249-250	5	65-66
25	257-261	6	66-70
27	263-265	12	75-77
38	294-299	16	87-91
40	301-304	20	94-97
Разом:			
8	40	8	34

складається після завершення всієї роботи з підготовки документів до друку.

Недарма 1823 р. відомий російський археограф П. Строев (1796-1876) у виступі на засіданні Московського товариства історії і старожитностей російських зазначив, що справа збирання, опису та видання документів *«не есть дело известное всякому; оно есть наука, имеет свои правила и требует познаний разнообразных и многочисленных»*.

А тепер дозволю собі вказати на кричущі недоліки в роботі упорядників тому. Так, на с. 40 – «Додаток № 1» – читаємо: «Ігор Мазурок (далі Автор – О. М.). **Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. (історико-правове дослідження) (Уривки)**».¹

На мою думку, в даному разі можна говорити про відвертий плагіат. Так, текст Автора розміщений на с. 74-119 і займає 45 сторінок, а текст плагіату – на сторінках 40-48, тобто на 9 сторінках. У Автора таблиця № 1 під назвою «Дані про гетто і табори, що діяли на території Закарпаття у 1944 р.» розміщена на с. 70-78, а в тексті плагіату – на с. 41. Цю узагальнюючу таблицю Автором складено на основі видання «Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України (1941-1944). Упоряд. М. Г. Дубик. – К., 2000. – 304 с.». Ним використано с. 192-196 цієї публікації, яка вказана 54-ю позицією в списку джерел та літератури в книзі Автора.

Далі прошу Вашої уваги. Після «Додатку № 1» опубліковані тексти документів №№ 2-6, 12, 16, 20 – всього 8 документів, які повністю «вкрадені» в І. Мазурка. Крім того, на с. 40-48 плагіату містяться й 32 посилання, «запозичені» в Автора. Таким чином, в Автора «вкрадено» матеріал, розміщений на 43 сторінках його книги, зокрема тексти 8-ми документів на 34 сторінках. Достатньо подивитися на с. 111 книги Автора, підрозділ «Правове регулювання національного питання та владно-конфесійні відносини на Закарпатті». Публікатори посилаються лише на с. 111 книги Автора, а насправді «вкрали» текст Автора, розміщений на с. 74-119 (порівняйте дані табл. 1).

Як на мене, це не просто недогляд, помилка, некомпетентність публікаторів у галузі археографії. Це великий гріх, кричуща некоректність, якщо хочете – злочинна невдячність і зневага не тільки до своїх наукових попередників, тобто до І. Мазурка, але й до науки в цілому. Це ж просто варварство, вандалізм у царині науки. Ось такий нігілізм часто призводить до того, що з друку виходять сфальсифіковані публікації, а їх автори заслуговують на вселякий осуд.

Скажіть, ну чим не «офшор» у науці? І цей злодюга-офшорник, який ніколи не чув про наукову етику і коректність, в якого, як то кажуть, совість і не ночувала, нахабно подивиться вам в очі і, відчуваючи повну безкарність, скаже: «Ну то й що, що вкрав? Але вкрав «законно!»».

Далі – мої міркування щодо згаданої вище публікації Юрія Славика «Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті» (Дніпро, 2017).

Вивчення історії Голокосту являє собою вже досить стійку дослідницьку традицію. Втім, хоча в багатьох європейських країнах здійснені солідні дослідження у цій сфері, успіхи вітчизняних учених доволі скромні. Розробка історії Голокосту на українських теренах, на яких у ХХ ст. відбувалися кровопролитні воєнні дії, масові репресії проти мільйонів людей за політичними, соціальними та національними мотивами, є вкрай актуальною.

Сучасний миколаївський дослідник Д. Десятов слушно зауважив: попри те що сьогодні теми Голодомору і Голокосту в Україні набули доволі широкого розголосу й до цього процесу залучено немало досвідчених дослідників, науковців, учителів-методистів, все гостріше окреслюється суспільно-педагогічна проблема – наявність стратегій заперечення чи релятивізації геноцидів і безпосередньо пов'язане з цим питання вивчення їх історії, спроможність нашої мови і нашої системи освіти донести до людей жахіття газових камер, убивства сусідів, почуття страху, депортацій так, щоб це розвивало емпатію і відповідальність, давало усвідомлення загроз, закладених у людській природі, сучасній державі та засобах масової комунікації [1, с. 5-6]. Тому фіксація свідчень про ці трагічні події, поява нових досліджень цієї проблеми у вигляді краєзнавчих нарисів, різного роду розвідок, створення на їхній основі узагальнюючих робіт, а також якісне викладання цієї теми у загальноосвітніх навчальних закладах і закладах вищої освіти країни

¹ Розділ III: Особливості реалізації державної влади та стан дотримання прав і свобод на Закарпатті. У посиланні подано повністю назву книги І. Мазурка і є посилання на с. 111 у ній. – О. М.

мають не тільки наукове, але й суспільне та культурне значення.

В основу вищезгаданої праці Ю. Славіка було покладено матеріали його кандидатської дисертації «Репресивна політика Угорщини на Закарпатті (1938-1944 рр.)», захищеної ним у червні 2016 р. [6]. Для цього видання автор доповнив та розширив текст.

Видання цієї книги в рамках серії «Українська бібліотека Голокосту» мало на меті доповнити ряд регіональних досліджень з історії Голокосту в Україні, у різний час опублікованих Українським інститутом вивчення Голокосту «Ткума». Монографія присвячена важливому аспекту історії Голокосту в Україні – репресивній політиці щодо євреїв Закарпаття, яку провадила влада Королівства Угорщина за часів правління М. Горті, трагедії депортацій і таборів смерті, організованих політичними наступниками регента. Значну увагу автором приділено також аналізу антисемітської інформаційної кампанії, яка велася в регіоні протягом досліджуваного періоду, та впливу пропаганди на суспільну поведінку населення краю в період депортацій 1944 р. [Див.: 1, с. 3, 89-91].

З анотації до книги Ю. Славіка дізнаємося, що «*Монографія розрахована на науковців, студентів, вчителів історії та всіх, хто цікавиться історією Голокосту та минулим Закарпаття*». Це, а також назва роботи, насамперед її гучне формулювання, дуже зобов'язують автора.

У вступі до книги (с. 4-9) відсутні формулювання мети і завдань роботи, предмету й об'єкту дослідження; тут подано переважно матеріал, який швидше стосується загальної постановки проблеми: наведено відомості про життя євреїв на Закарпатті до 1938 р., щоправда, майже без посилань (!), а також окреслено хронологічні та географічні рамки дослідження.

Не зовсім зрозуміло до кінця, все ж таки, про які історичні події і процеси безпосередньо йде мова? Розглядаючи рецензоване видання, однозначну відповідь дати важко. З аналізу назви праці в контексті її загального змісту можна зробити висновок про те, що автор ототожнює Голокост на Закарпатті та угорську антиєврейську політику, яка реалізувалася в межах сучасного Закарпаття протягом 1938-1944 рр. (тобто йдеться про один і той же об'єкт дослідження у визначених хронологічних рамках). Прочитую текст анотації до книги. «*Дослідження присвячене трагічній долі десятків тисяч закарпатських євреїв у роки Другої світової війни. У книзі висвітлено основні напрямки угорської антиєврейської політики, яка реалізовувалася в межах сучасного Закарпаття протягом 1938–1944 рр. та становище місцевої громади в умовах владних обмежень. Особливо розглянуто перебіг знищення закарпатських євреїв навесні 1944 р... У контексті антиєврейської політики показано становище іншої*

дискримінованої в роки угорського панування меншини краю – ромів». Між тим, дослідник Р. Офіцинський (до речі, науковий керівник Ю. Славіка) вважає, що Голокост на Закарпатті тривав 52 дні у 1944 р. [5, с. 20]. Очевидно, що Ю. Славіку слід було окремо наголосити на особливостях термінологічно-понятійного апарату, використаного ним у цій праці. Насамперед це стосується поняття «Голокост», наявного, зокрема, і в назві.

Далі подаю уривок (с. 11-12 цієї книги) з підрозділу «Історіографія проблеми».

«У 1997 р. світ побачила монографія професора Р. Офіцинського, присвячена політичному становищу регіону в складі Угорщини в 1939-1944 рр.¹ Дослідником з нового ракурсу розглянуто широкий аспект заполітизованих у попередню епоху проблем історії краю даного періоду. Окремий розділ монографії було присвячено антисемітській політиці угорського уряду в межах Закарпаття. У крайовій історіографії, це, фактично, одна із перших спроб розглянути становище євреїв Закарпаття в роки війни, акцентуючи увагу не тільки на подіях трагічного 1944 р., але й на здійснених угорським урядом антисемітських заходах в регіоні, починаючи з окупації краю у березні 1939 р.

Також, у контексті нашого дослідження варто відзначити працю ужгородського історика права І. Мазурка, у якій вперше з юридичної точки зору зроблена деталізована спроба характеристики угорського державного режиму в регіоні, стану дотримання громадянських та політичних прав місцевого населення. Значну увагу дослідник приділив аналізу владних обмежень прав єврейської громади краю, як одного з найжорстокіших проявів утисків за національною приналежністю².

Цим фактично вичерпується характеристика Ю. Славіком праць вітчизняних дослідників цієї проблеми (роботи інших українських фахівців ним переважно лише згадано) [Див.: 7, с. 10-12].

Аналіз доробку зарубіжних учених є також доволі фрагментарним. Тут бракує насамперед висвітлення й порівняння концептуальних положень їхніх праць. З іншого боку, до позитиву слід віднести згадування робіт відомого американського дослідника Голокосту в Угорщині Р. Брехема, ізраїльських істориків Й. А. Єлінека та Р. Сігала, угорського історика Т. Шторка та інших [Див.: 7, с. 12-15].

Натомість дещо кращим виглядає аналіз автором джерельної основи дослідження. Зокрема, наявною є спроба характеристики інформаційного потенціалу важливих для даної теми історичних джерел [7, с. 16-20]. Позитивною рисою в цьому контексті є використання матеріалів фондів Державного

¹ Офіцинський Р. Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939-1944). – К., 1997. – 244 с.

² Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. – Ужгород, 2010. – 306 с.

архіву Закарпатської області в містах Берегово та Ужгород.

Подив у читача можуть викликати формулювання назв розділів роботи: назва розділу I – «*Під владою Угорщини в часи режиму М. Горті (1938-1944 рр.)*» (хто? що? – О. М.); назва розділу II – «*Німецька окупація Угорщини. Голокост 1944 р.*» (де саме? – О. М.).

Прикро, що Ю. Славів не спромігся показати, що **ново**го він вніс у розробку цієї проблеми. На нашу думку, у своїй книзі він вдається переважно до переказу давно відомих фактів, не пропонуючи нові або суттєво не уточнюючі вже існуючі оцінки інших дослідників.

На жаль, у рецензованій праці зустрічаються випадки порушення (зокрема кричущого) правил наукового цитування. Спочатку лише факти.

Так, Ю. Славів у своїй книзі дев'ять разів послався на монографію ужгородського дослідника І. Мазурка. Вважаю, немає потреби аналізувати всі випадки цих посилань. Докладно зупинюся лише на одній із сторінок книги Ю. Славіка, де вони наявні: на с. 88. Але спочатку подаю фрагмент тексту з книги І. Мазурка [4, с. 116], на який, власне, й посилається Ю. Славів.

«У зв'язку з потужним впливом євреїв на економічне життя Угорщини деякі нормативні акти фактично усували їх із цієї сфери [432, 6-10; 433, 3-8]. Ідеологічно легітимуючи цю політику, регентський комісар М. Козма у березні 1939 р. заявив: «Потрібно заново досягнути визволення русинів від господарського знуцання євреїв» [117, 152]. У цьому руслі на основі рішення адміністративної комісії Ужанської жупи від 20 березня 1942 р. і письмового прохання голови комісії А. Шіменьфелві від 16 березня 1942 р. в с. Шишловоці Ужгородського району проведено перепис усіх жителів-євреїв з метою подальшого обов'язкового відчуження їхньої землі. Аналогічне рішення було прийнято і стосовно євреїв, які проживали в с. Велика Добронь [434, 4-5, 11]. Реєстрували осіб єврейської національності окружні нотарі у так званих пошукових листах, виданих допоміжною захисною прокуратурою [435, 5]. У клопотаннях про звільнення від обмежувальних положень антиєврейського закону за амністією право помилування не застосувалося [436, 2].»

Далі подаю фрагмент із книги Ю. Славіка [7, с. 88], де наявне аналізоване посилання. «*Чітке обґрунтування антиєврейської політики влади в регіоні було сформульоване регентським комісаром Підкарпаття М. Козмою, який пояснював це як «...досягнення визволення русинів від господарського знуцання євреїв», що мало свої традиції ще з акції Едмунда Егана¹ початку ХХ ст.»² (виділено мною. –*

О. М.). Пропоную проаналізувати текст цього фрагмента та уважно порівняти його з процитованим вище текстом книги І. Мазурка (с. 116).

Перш за все, постає питання, як виділений мною текст про Е. Егана (тобто теза Ю. Славіка, яку він **від себе додав у текст**, цитований із книги І. Мазурка) морально і логічно узгоджується хоча б із його осудом Голокосту, антисемітської політики угорської адміністрації на Закарпатті в роки Другої світової війни. Крім того, маємо грубе, науково неетичне перекручення Ю. Славіком цитати з книги І. Мазурка (зверніть увагу, де він поставив посилання на книгу І. Мазурка). Доречно поставити й таке питання: невже останній погодився би з Ю. Славіком щодо Е. Егана, якому Ю. Славів приділив так багато уваги у відповідному посиланні?

Як на мене, сюжет про Е. Егана – це момент істини! Складається враження, що Ю. Славів не зовсім розуміє, **що і як** він досліджує у своїй книзі.

До слова, на засіданні спеціалізованої Вченої ради із захисту дисертацій 2016 р., коли розглядалося питання про затвердження теми кандидатської дисертації Ю. Славіка, лише двоє членів ради – професор І. Мандрик та автор цих рядків – вказали на некоректне формулювання теми. Адже тема звучала як готова концепція, під яку потрібно було підбирати факти.

З 1944 р. минуло 73 (сімдесят три!) роки. За цей час виросли три покоління тих, хто вже не бачив цього пекла. Чи потрібно й надалі досліджувати цю проблему, писати про нелюдські страждання мільйонів невинних жертв фашизму? Так, без сумніву! Але на якісно новому рівні, з урахуванням реалій, притаманних сучасній епісі, сучасним проблемам, сучасним запитам суспільства, не повторюючи з виглядом першовідкривача давно відомі й належно оцінені факти з історії Голокосту. І не тільки Голокосту. Інакше це безтактність, навіть нігілізм сто-

благодійник, фахівець з організації сільського господарства Карпат. У 1883-1896 рр. працював на посаді радника угорського міністерства сільського господарства, завідував молочним відділом. Через масову еміграцію за кордон населення Підкарпаття, внаслідок складної економічної ситуації, у 1897 р. був відправлений урядом дослідити причини економічної скрути місцевого населення та випрацювати механізми її виправлення. За результатами своїх спостережень, Еганом була подана доповідь угорському уряду про «Економічне становище руських селян в Угорщині», де причиною негараздів відзначалися зловживання корумпованих місцевих чиновників та спекуляції так званих «крамарів», у фінансовій залежності яких перебувала значна частина місцевого руського селянства. Під терміном «крамарів», як вважають багато дослідників, Е. Еган мав на увазі євреїв. Як наслідок, урядом у 1897 р. була розгорнута керована Е. Еганом «Верховинська акція», що мала на меті господарське пожвавлення регіону шляхом державного кредитування та усунення провідної ролі вищезгаданих «крамарів» із регіональної економіки. Через протидію місцевої мафії та впливових землевласників акція поступово була згорнута, а самого Егана вбито у 1901 р. поблизу Ужгорода». – О. М.

² Посилання 258 (у книзі Ю. Славіка): «Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. – С. 116». – О. М.

¹ Увага! Цитую посилання 258 (у книзі Ю. Славіка). «Едмунд Еган (1851-1901 рр.) – угорський економіст, громадський діяч,

совно доробку попередників, прояв зневаги – не так і не стільки до своїх колег, скільки до жертв Голокосту!

Письменник Михайло Слабошпицький на одній із презентацій своєї нової книги «Протирання дзеркала» (2017 р.), характеризує духовну сферу життя в радянській Україні і вказуючи на негативні сторони тієї епохи, зазначав, що, крім усього іншого, тоді цінувалися талант, ерудиція, внутрішня інтелігентність: *«То були часи, коли люди дотримувались моральних меж. Я не думаю, що це залежало від комуністичної системи, ні. Це є ознакою людського калібру. Зараз цього людського калібру, розуму, шляхетності, аристократизму, якщо хочете, до певної міри бракує, і не лише в літературі»*. Повністю погоджуюся з цими міркуваннями.

Якщо хтось дорікне мені або звинуватить мене, запідозрить мене, припише мені якусь фобію, то візьме на душу великий гріх. Мою сім'ю, як і тисячі інших селян, депортували з благословенної Богом землі моїх пращурів – Холмщини – у безводні, безмежні і безкрайні степи Херсонщини і в колгоспний «рай» СРСР.

Заради справедливості подумаймо, скільки часу, сил, здоров'я й особливо коштів було витрачено Ігорем Мазурком (на працю якого посилається Ю. Славік) для перекладу текстів документів з угорської мови – як автентичних, так і машинописних, – для того щоб зібрати, систематизувати та опрацювати таку кількість наукової літератури і джерел найрізноманітніших видів, значну частину яких було введено в науковий обіг уперше! А скільки сил забрало редагування текстів!

Ось, до прикладу, стислий огляд списку джерел та літератури, використаних І. Мазурком для написання монографії. Він включає в себе 453 позиції. Це, зокрема, 54 посилання на ДАЗО, з якого використано 8 фондів: Ф. 42 – Ужанська адміністративна експозитура; Ф. 45 – Піджупан Ужанської жупи; Ф. 47 – Наджупан Ужанської жупи; Ф. 67 – Бе-

регівський бургомістр; Ф. 91 – Ужгородська крайова королівська експозитура; Ф. 94 – Ужгородський бургомістр; Ф. 158 – Адміністративна комісія Ужанської жупи; Ф. 2558 – Кримінальні справи НКВС - МДБ - КДБ СРСР. 1930-ті - 1980-ті роки (Оп. 1. – Спр. 359. – 372 арк.). Це також 112 посилань на офіційні державні документи. У Додатку опубліковано тексти 41 документа: це документи, авторами яких є переважно відповідні угорські королівські міністерства, – постанови, розпорядження тощо, документи, що фіксують офіційне листування між представниками влади. В ДАЗО з них зберігаються п'ять. «Додатки» до монографії (41 документ) розміщені на с. 164-305, тобто займають 142 сторінки або майже 50% тексту монографії.

До речі, Ю. Славік у своїй книзі на с. 104-105 робить посилання (№ 302) на два документи, вміщені в «Додатках» до книги І. Мазурка на с. 299-304. Там ідеться про ізоляцію ромського населення Закарпаття. Далі – цитата [7, с. 104-105]: *«Загалом, на території міста нараховували 700-800 ромів. Подібні заходи міською владою Ужгорода пропонувалося поширити на весь регіон»*.¹ Мова йде про тексти документів №№ 39-40, складених відповідно 10 липня і 15 липня 1944 р., вони зберігаються в ДАЗО (Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 402. – Арк. 1-4). До слова, документ № 40 розбитий на 17 параграфів. Обидва документи **вперше** введені в науковий обіг саме І. Мазурком.

Після всього сказаного мною вище – як батько І. Мазурка – вважаю не тільки за моральне право, але й за свій святий обов'язок відреагувати належним чином: щоб порядні і тямущі люди знали (і мали змогу робити відповідні порівняння), що є праці **сумлінних науковців**. Хотілося би порадити молодим дослідникам, особливо тим, хто досліджує таку «болючу» проблему, як Голокост, так само відповідально й ретельно опрацьовувати джерела, робити свій самостійний внесок у розвиток науки.

1. Десятов Д. Л. Методика вивчення історії геноцидів у шкільному курсі історії: Навч.-метод. посібник / Д. Л. Десятов. – Миколаїв: Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2014. – 152 с.
2. Книга Скорботи України: Закарпатська область. – Т. 11: Документи і матеріали: Історико-меморіальне видання / Обл. редкол.: В. М. Керечанин та ін.; Відп. за вип.: Б. О. Гвардіонов; Редактори-упорядники: Б. О. Гвардіонов, Д. О. Клопотар, Н. І. Цомпель. – Ужгород: Карпати, 2016. – 438 с.
3. Мазурок І. О. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. (історико-правове дослідження): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / І. О. Мазурок. – К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. – 16 с.
4. Мазурок І. О. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр.: Монографія / І. О. Мазурок. – Ужгород: Карпатська Вежа, 2010. – 306 с.

¹ Посилання 302 (у книзі Ю. Славіка): «Місто місцевого самоврядування Ужгород, Губернатору // Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. – Ужгород: Карпатська Вежа, 2010. – С. 299-301; Проект обов'язкової постанови про поселення циган, які проживають на території міста місцевого самоврядування Ужгорода, до створеного з метою врегулювання питання закритого табору // Мазурок І. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. – Ужгород: Карпатська Вежа, 2010. – С. 301-304» (О. М).

5. Офіцинський Р. А. Голокост на Закарпатті тривав 52 дні / Р. А. Офіцинський // Новини Закарпаття. – 2014. 19 квітня. – С. 20.
6. Славик Ю. В. Репресивна політика Угорщини на Закарпатті (1938-1944 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ю. В. Славик. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. – 20 с.
7. Славик Ю. В. Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті / Ю. В. Славик. – Дніпро: Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2017. – 156 с.

Для розуміння глибини наукових пошуків і дослідницької роботи І. Мазурка нижче подаю фрагменти з його книги «Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр.» (Ужгород, 2010) [4], а також автореферат його кандидатської дисертації (2009 р.) [3]. Спочатку – фрагменти з монографії.

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський державний університет
Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права, конституційного та адміністративного права

Ігор Мазурок

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЗАКАРПАТТЯ У 1939-1944 рр. (Історико-правове дослідження)

Ужгород-2010

ЗМІСТ

Від автора

Передмова

Розділ 1. Закарпаття в контексті функціонування політичної системи гортистської Угорщини

- 1.1. Методологічна основа та джерельна база дослідження, історіографія проблеми
- 1.2. Політико-правові характеристики статусу Закарпаття у складі Угорської держави

Розділ 2. Нормативно-інституційний механізм організації державної влади на Закарпатті у 1939-1944 рр.

- 2.1. Запровадження державних і правових інститутів Угорщини на Закарпатті
- 2.2. Правовий статус регентського комісаріату Підкарпаття
- 2.3. Організація судових та правоохоронних органів на Закарпатті

Розділ 3. Особливості реалізації державної влади та стан дотримання прав і свобод на Закарпатті

- 3.1. Форми і методи реалізації державної влади на Закарпатті
- 3.2. Стан дотримання основних громадянських і політичних прав місцевого населення
- 3.3. Правове регулювання національного питання та владно-конфесійні відносини на Закарпатті

Післямова

Список використаних джерел та літератури

Додатки

Про автора

ВІД АВТОРА

«Настоящая правда всегда неправдоподобна».
Федор Достоевский

Шановні читачі! Непроста історія нашого краю 30-40-х рр. ХХ ст. по-різному висвітлювалася дослідниками різних країн. Пропоную Вашій увазі своє розуміння цієї проблеми. Вважаю, що дві спеціальності – історика та юриста – дозволили мені спокійно, виважено, неупереджено, по-новому підійти до оцінки історії Закарпаття 1939-1944 рр., оцінки, яка не завжди збігається з усталеними стереотипами минулого нашого краю в цей період. Я спирався на документи, а не наперед задану концепцію, яка передбачає розглядати історію Закарпаття тільки так

і не інакше. Керувався мудрістю древніх, які казали: «Quod non est in actis, non est in mundo» («Чого немає в документах, того немає в природі»).

Вважаю, що ці спеціальності, близькі між собою, вберегли мене від спрощеного, однобічного тлумачення подій, шаблонної оцінки правового становища Закарпаття у складі Угорщини в 1939-1944 рр., дозволили уникнути крайнощів: від суцільного засудження режиму Горті до його беззастережної ідеалізації.

Я йшов не від штучно створеної концепції (схеми) з наперед заданими параметрами, які були би співзвучні духу, букві загальноприйнятих схем про фашистський режим в Угорщині, і потім не підбирав заповзято під неї факти, які б її підтверджували; навпаки, йшов від фактів до концепції, до висновків, які, повторює, не завжди збігаються з висновками моїх попередників, про що докладніше мова йтиме в першому розділі, присвяченому історіографії проблеми та джерельній базі дослідження. Адже "Платон мені друг, та істина дорожча".

Мене як юриста цікавило в першу чергу те, як відповідні закони, розпорядження та інші нормативні акти втілювалися в життя, реалізовувалися на практиці, тобто якою була їхня реальна результативність.

Щоб уникнути будь-яких непорозумінь, неправильних, довільних тлумачень моєї позиції як автора у висвітленні оголошеної теми, я максимально лаконічно і чітко формулюю свої висновки та узагальнення, до яких прийшов на основі всебічного аналізу документів офіційного походження та інших матеріалів, що раніше практично не використовувалися дослідниками, а юристами й поготів.

Кілька зауважень археографічного характеру. Усі документи в «Додатках» розташовані в хронологічному порядку, що дозволяє простежити динаміку розвитку подій, краще зрозуміти їхнє значення у висвітленні оголошеної теми. Документи, вміщені в "Додатках", адресовані перш за все фахівцям-юристам, оскільки не тільки дозволяють судити про правове становище Закарпаття в той період, але й дають уявлення про форму правових актів тогочасної Угорщини. Наприклад, викликають інтерес документи про статус муніципальних зборів містечка Комарно, де до найменших деталей розписано процедуру проведення муніципальних зборів (документи 28, 29). Разом з тим вважаю, що зазначені

документи зацікавлять і істориків, які знайдуть там цікаві матеріали про соціально-економічні та політичні відносини на Закарпатті того часу. В пригоді і юристам, і історикам стане, сподіваюсь, і обширна бібліографія, яка наведе молодих дослідників на нові теми, що чекають на висвітлення. Документ 11 подається у скороченому вигляді: публікується лише той текст, який стосується теми монографії.

Тексти документів, перекладених з угорської мови на українську, подаються згідно з нормами сучасної української мови. Документи, опубліковані на сторінках офіційного часопису «Подкарпатский Вѣстникъ», – дослівний офіційний переклад з угорського оригіналу, що друкувався з лівої сторони газети, – передаються зі збереженням усіх особливостей української (русинської) мови тексту документа, який друкувався з правої сторони часопису. Останні, гадаю, становлять інтерес і для філологів, оскільки дозволяють судити про тогочасну ділову мову Закарпаття.

Документи з угорської мови на українську переклав офіційний перекладач Закарпатської торгово-промислової палати Петро Олександрович Галаці.

Щиро вдячний своїм колегам професорам Х. М. Олексіку і П. А. Трачуку, а також доцентам В. П. Фенничу і П. П. Черевку за підтримку і сприяння в роботі над книгою. Особлива подяка доценту Михайлу Савчину за суттєву допомогу на завершальному етапі підготовки монографії до публікації. Безмежно вдячний друзям і однокурсникам за ВСЕ. Хай добро, зроблене Вами, повернеться до Вас сторицею!

Насамкінець скажу: «Feci quod potui, faciant meliora potentes» («Я зробив, що міг, хто може, нехай зробить краще»). Докладніше про все – у моїй книзі.

ПЕРЕДМОВА

Історія держави і права України першої половини ХХ ст. відзначається яскраво вираженою специфікою політико-правового розвитку її регіонів. Унікальним явищем у цьому плані є споконвічна українська земля Закарпаття, де з 1919 по 1945 рр. змінилося кілька політико-правових систем: Підкарпатська Русь (демократична централізована Чехословацька Республіка), Карпатська Україна (демократична федеративна Чехо-Словацька Республіка), Підкарпатська територія (авторитарне централізоване Королівство Угорщина), Закарпатська Україна (квазісамостійне перехідне утворення), Закарпатська область (тоталітарний квазіфедеративний Союз Радянських Соціалістичних Республік). Кожна з них була привнесена зовні й вирізнялася власним державним (політичним) режимом та особливостями його реалізації в краї. Відповідно, під час перебу-

вання у складі цих державних утворень Закарпаття вирізнялося певним специфічним правовим становищем.

Правове становище Закарпаття в період 1939-1944 рр. досліджується нами з метою поглиблення історико-правових знань щодо специфіки правового статусу та суспільно-політичного розвитку регіону у складі Угорщини, який, подібно до інших західно-українських земель – Східної Галичини і Північної Буковини, був через певні історичні обставини на сильно відірваний від основної території України і включений до складу іноземних держав. Відповідно до цього виникає нагальна потреба в розкритті еволюції традицій державотворення та особливостей функціонування правових інститутів на Закарпатті в нерозривному зв'язку з попереднім і наступними історичними періодами їхнього розвитку.

Специфіку розвитку і функціонування державно-владних інститутів регіону в зазначений період досліджено фрагментарно, на відміну від періодів його перебування у складі Чехословацької Республіки, Карпатської України та Радянської України. У наявних працях діяльність органів публічної влади розглядається головним чином у загальноісторичному ракурсі, а власне правові аспекти згадуються спорадично і поверхово.

Пропонована читачам тема є актуальною з точки зору уникнення упередженого тлумачення статусу українців, які в XX ст. були відірвані від України у складі СРСР, висвітлення інтенцій на створення ними специфічних форм взаємовідносин із титульною нацією задля збереження національної ідентичності у державі нерадянського зразка. Унікальність традиційної багатовікової взаємостерпимості населення краю в царині міжнародних стосунків актуалізує вивчення їх юридичного аспекту і ролі держави в цьому процесі. Історичний зріз способів і методів механізму владної регуляції стосунків між державою і нетитульною нацією дасть змогу з'ясувати причини національних проблем сьогодення, оптимізувати юридичний механізм їх вирішення, правовими методами запобігти виникненню таких проблем у майбутньому. Крім того, дослідження моделей співіснування націй у поліетнічних утвореннях, обопільних намагань українських та угорських політичних сил в умовах авторитарного режиму правовим шляхом побудувати толерантні взаємини сприятиме адекватному розумінню неоднозначних і делікатних моментів в історії відносин обох народів у світлі спільних європейських перспектив.

Перебуваючи в першій половині XX ст. послідовно в кількох державних утвореннях, українське населення регіону накопичило унікальний досвід національного самозбереження, державотворення та змагань до об'єднання в єдиній незалежній українській державі, виробивши при цьому специфічні правові стереотипи стосовно права і влади. Розуміння цих особливостей правосвідомості, які збереглися до сьогодні, сприятиме оптимізації адміністративної реформи, регіональної політики, відносин у системі співвідношення місцевого самоврядування та державного управління. Дослідження такої правової інституції як регентський комісаріат, що діяв в якості спеціальної управлінської структури, актуалізується також у сенсі осмислення флуктуацій типів правових систем, що діяли в регіоні, та наслідків цього процесу для вітчизняного державотворення взагалі.

Основною метою нашого дослідження є з'ясування особливостей правового становища Закарпаття в 1939-1944 рр. і розкриття правових аспектів взаємодії та співвідношення особи, суспільства й держави в регіоні. Цю мету досягнуто в ході вирішення конкретних завдань, а саме: ми розглянули

гносеологічні, онтологічні і праксеологічні аспекти компонентного складу правового становища; визначили юридичні характеристики окупаційного режиму та режиму військової диктатури; дали загальну характеристику політико-правової системи гортистської Угорщини в контексті особливостей її функціонування на Закарпатті у розглядуваний період; проаналізували основні підходи центральної влади та регіональної політичної еліти до визначення статусу Закарпаття у складі Угорщини, що знайшли відображення у проектах автономії краю; визначили ступінь їх реального втілення у правову дійсність; розкрили специфіку інституційної основи правового становища Закарпаття у складі Угорщини, зокрема системи адміністративно-територіального поділу, структури та співвідношення повноважень місцевих і центральних органів, місця й ролі в ньому військових та правоохоронних відомств; визначили загальну спрямованість та еволюцію нормативно-правових засад процесу реалізації влади і основних тенденцій державної політики Угорщини на Закарпатті крізь призму визнання та дотримання основних громадянських прав і свобод.

Характер і специфіка даного дослідження зумовили необхідність комплексного застосування сукупності універсальних, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів з урахуванням сучасного типу наукової раціональності, принципів мультипарадигмальності, всебічності дослідження державотворчих процесів і явищ, його цілісності та єдності.

В основу дослідження правового становища Закарпаття в 1939-1944 рр. покладено систему методів, принципів та підходів. Зокрема, *філософсько-правовий аналіз* правового становища та державного (політичного) режиму як соціальних феноменів здійснюється через систему філософських законів, категорій, понять та окремих системних принципів; *діалектичний метод* слугує для виявлення особливостей становлення і функціонування державно-правових інститутів Угорщини на території краю в досліджуваний період; *системно-функціональний метод* – для визначення місця, ролі, векторів взаємодії інституційного і нормативного компонентів державного (політичного) режиму Угорщини між собою та їхніх взаємовпливів із елементами закарпатського соціуму; *історико-правовий метод* – для з'ясування характеристик державного (політичного) режиму та правового становища в контексті конкретної історичної ситуації, факторів, що впливають на динаміку цих явищ; *синергетичний підхід* – для розкриття впливу коливань внутрішньої і зовнішньої політики Угорщини та конфлікту інтересів її правлячої верхівки на політико-правові процеси в краї, розуміння її політичної системи як відкритої чи закритої; *метод формальної юридичної логіки* – для визначення основних понять юридичних конструкцій, адекватного розуміння і тлумачення

змісту нормативного компоненту функціонування державного (політичного) режиму Угорщини в регіоні; *соціологічний метод* застосовується як засіб ідентифікації динаміки співвідношення формального права і реальної правової дійсності на Закарпатті у 1939-1944 рр.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період із середини березня 1939 р. (ліквідація Карпатської України) по кінець жовтня 1944 р. (прихід радянських військ у регіон), коли територія, яка сьогодні практично збігається з межами Закарпатської області України, входила до складу Королівства Угорщина (Magyar Kiróváaz) і мала офіційну назву "Підкарпатська територія", або "Підкарпаття" (Kárpátáljai).

Джерельну базу книги становлять нормативні акти, що були чинними на території Угорщини та Закарпаття у розглядуваний період: закони Угорського парламенту; укази регента Горті; розпорядження уряду та окремих міністерств, регентських комісарів Підкарпаття та інших органів і посадових осіб, які діяли в регіоні. Використано також значну кількість періодичних видань того часу, спогади учасників подій.

Наша книга є першим вітчизняним дослідженням з історії державно-правового розвитку Закарпаття періоду з березня 1939 р. по жовтень 1944 р., коли воно перебувало у складі Угорщини. З позицій юридичної науки в комплексі висвітлено особливості правового становища Закарпаття (Підкарпатської території), охарактеризовано нормативно-інституційну основу реалізації державної влади в регіоні, проаналізовано рівень законодавчого забезпечення і реального дотримання основних громадянських прав місцевого населення.

Нами вперше з позицій юридичної науки доведено, що у правовому відношенні місцеve населення не розглядалося як вороже чи окуповане і мало статус громадян Угорщини. Часткове його обмеження в особистих і політичних правах та згортання спроб надати краю автономії значною мірою були зумовлені геополітичною ситуацією в Європі. Правове регулювання у сфері національних та міжконфесійних відносин здійснювалося в руслі асиміляторської та денацифікаторської ідеології свято-стефанізму, однак її сутність, способи й методи реалізації належать до розряду авторитарних, а не тоталітарних.

На основі аналізу цілого комплексу документів нами обґрунтовано думку про те, що репресії Угорської держави щодо населення регіону в період діяльності регентського комісаріату не мали масового та превентивного характеру, вони були вибірковими – тобто такими, що притаманні жорсткому авторитарному, а не тоталітарному режиму. Доведено, що чітко зафіксована на нормативному рівні економічна і політична дискримінація єврейського населення мала місце не тільки на Закарпатті, а й на

всій території Угорщини, і певною мірою відображала тогочасну загальноєвропейську тенденцію. Геноцид євреїв (і його відповідне законодавче забезпечення) розпочався лише після фактичної ліквідації суто гортистського режиму, тобто з приходом до влади угорських фашистів та введенням на територію країни німецьких військ.

У книзі дістало подальший розвиток вирішення проблеми принципової різниці етапів реалізації державно-владної політики Угорщини на Закарпатті, якісні характеристики якої змінювалися в такій послідовності: правління військової адміністрації – діяльність регентського комісаріату Підкарпаття – фактичне панування угорських фашистів (нілаштів). Юридичні аспекти специфіки кожного етапу полягають, на нашу думку, в тому, що з моменту вторгнення угорської армії 15 березня 1939 р. до введення цивільної адміністрації 27 червня 1939 р. в регіоні діяв військовий окупаційний режим, який, однак, не можна класифікувати як військову диктатуру; наступний період характеризується як стабілізаційно-інкорпоруєчий режим, спрямований на включення новоприєднаних територій у державно-правове поле Угорщини, що було здійснено у формі специфічного квазіавтономного утворення – регентського комісаріату Підкарпаття; прихід до влади угорських фашистів кардинально змінив внутрішню і зовнішню політику Будапешта, що унеможливило ототожнення даного етапу з державним (політичним) режимом гортистського періоду.

Опрацьовані нами документи і матеріали дозволили дійти висновку про те, що в політико-правовому аспекті позиція офіційного Будапешта щодо правового становища Закарпаття та його жителів характеризувалася явним превалюванням поліцейських тенденцій над спорадичними проявами лібералізму – певною лояльністю до ворогів режиму, існуванням маріонеткової опозиції, обмеженим квазіплюралізмом у суспільно-політичному житті. Подібна модель реалізації влади дозволяє розглядати Закарпаття (і його правове становище) не як окупаційну зону, де здійснювалася військова диктатура, а як особливу адміністративно-територіальну одиницю Угорщини, де мав місце авторитарний режим.

У книзі уточнено структурну будову такого явища, як правове становище, в якому виділено інституційний, нормативний і сутнісний компоненти, а в якості його іманентно-змістового каркасу – державний (політичний) режим. Останній позиціонується як просторово-часова модель взаємовідносин особи, суспільства і держави, основні складові якої є водночас критеріями її ідентифікації. З цих позицій на основі історико-правового аналізу характеристики державного (політичного) режиму гортизму підтверджено висновки новітніх історичних досліджень щодо його авторитарної природи.

Нами введено в науковий обіг масив архівних документів та опублікованих нормативних актів центральних і місцевих органів влади Угорщини, які дотепер в історико-правових дослідженнях практично не використовувалися і які дозволяють повному інтерпретувати політико-правові процеси, що відбувалися на Закарпатті в досліджуваній період.

Вважаємо, що матеріал, який міститься у книзі, дасть змогу, з одного боку, глибше зрозуміти еволюцію політико-правових процесів в історико-географічних регіонах України та специфіку правової свідомості їхнього населення, а з іншого – використати особливості такого досвіду в сучасній вітчизняній практиці державотворення. Крім того, зроблені нами висновки можуть знайти застосування у науковій сфері – для подальшої наукової

розробки проблеми динаміки та особливостей державно-правового розвитку в контексті історії держави і права України та країн Європи, при написанні окремих комплексних праць з історії держави і права всіх українських земель, зокрема й Закарпаття, що охоплювали б увесь період їх історичного розвитку, а також у правотворчій сфері, адже законодавці та представники інших правотворчих органів можуть скористатися ними для інтенсифікації та поглиблення правової реформи в Україні, зокрема для оптимального проведення політичної та адміністративної реформ, удосконалення системи місцевого самоврядування з урахуванням регіональних традицій у цих галузях, а також для подальшої роботи зі створення стабільної та ефективної законодавчої бази з метою цивілізованого врегулювання міжнародних і міжконфесійних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Рабінович П. М. Методологія правознавства: проблеми плюралізації / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 1995. – № 3. – С. 81-88.
2. Кун Т. С. Структура научных революций / Т. С. Кун. – М.: Прогресс, 1975. – 288 с.
3. Селиванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти: Монографія / В. М. Селиванов. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2002. – 724 с.
4. Ярмиш О. Актуальні проблеми історико-правових досліджень в Україні / О. Ярмиш // Вісник Академії правових наук України. – Харків. – 2003. – № 2. – С. 161-170.
5. Демидов А. И. Выступление на научно-практическом семинаре: «Правовая жизнь: подходы к исследованию» / А. И. Демидов // Правовая политика и правовая жизнь. – 2003. – № 1. – С. 178-179.
6. Буроменський М. В. Вплив міжнародного права на політичні режими держав: Автореф. дис... доктора юридичних наук / М. В. Буроменський. – Харків, 1998. – 32 с.
7. Афанасьев В. Г. Системность и общество / В. Г. Афанасьев. – М.: Изд-во политической литературы, 1980. – 368 с.
8. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление / В. Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1981. – 432 с.
9. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М.: Наука, 1973. – 271 с.
10. Введение в теорию государственно-правовой организации социальных систем / Под общ. ред. Э. П. Цубко. – К.: Юринком, 1997. – 192 с.
11. Сырых В. М. Логические основания общей теории права / В. М. Сырых. – В 2 т. – Т. 1: Элементный состав. – М.: Юридический Дом «Юстицинформ», 2000. – 528 с.
12. Венгеров А. П. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов / А. П. Венгеров. – М.: Юриспруденция, 1999. – 528 с.
13. Ветютнев Ю. Ю. Синергетика в праве / Ю. Ю. Ветютнев // Государство и право. – 2002. – № 4. – С. 64-69.
14. Грязин И. Текст права. Опыт методологического анализа конкурирующих теорий / И. Грязин. – Отв. ред. А. А. Порк. – Таллин: Ээсти раамат, 1983. – 187 с.
15. Лукич Р. Методология права / Р. Лукич. – Пер. с сербохорватского В. М. Куликова; Ред. и вступ. статья Д. А. Керимова. – М.: Прогресс, 1981. – 304 с.
16. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. – 2-е изд. – М.: Аванта+, 2001. – 560 с.
17. Степин В. С. Теоретическое знание / В. С. Степин. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.
18. A zsidók közéleti éz gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939: IV. / Tebe zsebkönyvtár. – 1. szám. – 1939. – Budapest.
19. Сборникъ державныхъ законовъ 1941 года. Достоверный перекладъ. V. Артикуль Закона 1941 года о карательной-правовой охране народностного чувства. – 2 с.
20. A m. kir. minisztériumnak 6.200/1939. M. E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről // Budapesti közlöny. – 1939. – szám. 140. – old. 1-3.

21. A m. kir. helügyminiszternek 14.499/1939. B. M. számú rendelete. A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területet közigazgatásának ideiglenes rendezéséről szóló 6.200/1939. M. E. számú rendelet hatálybaléptetése // Budapesti közlöny. – 1939. – szám. 146. – old. 5.
22. A m. kir. miniszteriumnak 5.800/1939. M. E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területekre vonatkozó igazságügyi zervezeti rendelkezések tárgyában // Budapesti közlöny. – 1939. – szám. 141. – old. 1-3.
23. A m. kir. miniszteriumnak 6.210/1939. M. E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen a Magyar polgári büntetőbíráskodás működésének megkezdése tárgyában // Budapesti közlöny. – 1939. – szám. 141. – old. 3-4.
24. A m. kir. miniszteriumnak 5.920/1939. M. E. számú rendelete a polgári peres és nemperes eljárási jogszabályok hatályának a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területre kiterjesztése tárgyában // Budapesti közlöny. – 1939. – szám. 141. – old. 4-7.
25. Розпоряження м. кор. министерства № 8.130/1939. М. Е. Изгнание и подвержение под полицейский надзор и сохранение // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 7. – С. 7.
26. Розпоряження м. кор. министерства № 8.140/1939. М. Е. Контроль печати // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 7. – С. 8.
27. Распоряжение м. кор. министра внутренних дѣлъ № 100/1940. елн. В. М. Приведение в исполнение распоряжения за № 10.390/1939. М. Е., о расширении обязанности личной заявки и о регистрации в связи с таковой // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 21. – С. 1-7.
28. Розпоряження м. кор. министерства ч. 7.300 1939. М. Пр. в дѣлъ проведения в дѣйство 7-го §-а VI. зак.: 1939 о ограничению заволодѣния публичным и господарским житьем жидами // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 2. – С. 2.
29. Розпоряження м. кор. министерства ч. 7.720/1939. М. Пр. в дѣлъ проведения в дѣйство IV. зак.: 1939 о ограничению преобладания жидов в публичном и господарском житю // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 6. – С. 1-19.
30. Розпоряження м. кор. министерства № 9.460/1939. М. Е. вѣ дѣлъ дополнения распоряжения за № 7.770/1939. М. Е., выданного вѣ дѣлъ проведения в исполнение з. ст. IV. 1939. объ ограничении преобладания жидов в общественномъ быту // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 13. – С. 4.
31. Розпоряження м. кор. министерства № 8.100/1939. М. Е. Ограничение права образования обществ // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 7. – С. 6.
32. Розпоряження м. кор. министерства № 8.120/1939. М. Е. объ ограничении права собраний // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 7. – С. 6-7.
33. Распоряжение м. кор. министра вѣроисповѣдания и народного просвѣщения № 22222/1940. V. К. М. вѣ дѣлъ проведения §-а 25. ст. з. XIX:1939. о выборах парламентскихъ депутатов вѣ обратно присоединенныхъ верхневенгерскихъ и подкарпатскихъ областях // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 3. – С. 25-30.
34. Распоряжение м. кор. министра вѣроисповѣдания и народного просвѣщения № 81.200/1940. вѣ дѣлъ использования учителей народныхъ школь, дѣйствующих на Подкарпатьѣ и обратно присоединенныхъ верхневенгерскихъ территорияхъ при составлении именного списка для избрания парламентскихъ депутатов // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 7. – С. 29.
35. Распоряжение м. кор. министра внутренних дѣлъ № 63.000/1939. В. М. Обеспечение порядка представлений вѣ кинематографическихъ производствахъ // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 10. – С. 51-52.
36. Распоряжение м. кор. министра внутренних дѣлъ № 57.037/1939. В. М., вѣ дѣлъ урегулирования вѣдомственного разрѣшения публичного, или же заработообразного обучения спорту // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 12. – С. 25-26.
37. Объявление вѣ дѣлъ оправдания аптекарей, аптекарскихъ кандидатов и практикантов, несостоящих вѣ мадьярской общественной службѣ, проживающих вѣ восоединенной подкарпатской области // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 17. – С. 33-34.
38. Распоряжение м. кор. министра внутренних дѣлъ № 363.500/1939. VII. а. Приостановление дѣйствования сектъ, угрожающих интересамъ отечественной обороны // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 22. – С. 9-10.
39. Розпоряження м. кор. министерства № 8.020/1939. М. Е. вѣ дѣлъ установления правилъ чрезвычайного судопроизводства // Кárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 7. – С. 2-5.

40. Розпорядження м. кор. министерства № 8.270/1939. М. Е. въ дѣль оповѣщення законовъ, изданныхъ о чрезвычайныхъ мѣропріятіяхъ на случай войны, якъ равно распоряженій, выданныхъ относительно оставленныхъ въ силѣ, на основаніи законныхъ установленій о продолженіи и распространеніи чрезвычайной власти // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 10. – С. 1-8.
41. Распорядженіе м. кор. министерства № 10.700/1939. М. Е. Исполненіе обязанностей по государственной безопасности на возвратившейся къ Мадярской Святой Коронѣ подкарпатской территоріи // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 19. – С. 4.
42. Документи свідчать / Упоряд. А. І. Гайдош. – 2-ге вид., доп. – Ужгород: Карпати, 1985. – 160 с.
43. Шляхом Жовтня Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною: Збірник документів. – Т. V (1938-1944 pp.) / Упоряд. Г. Сіяртова. – Ужгород: Карпати, 1967. – 519 с.
44. Венгрия и вторая мировая война. (Секретные дипломатические документы из истории кануна и периода войны) / Сост. М. Адам, Л. Жигмонт, Л. Керекеш, Г. Югас / Пер. с венг.; предисл. Г. Деборина. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1962. – 367 с.
45. Тернистий шлях до України: Збірник архівних документів і матеріалів «Закарпаття в європейській політиці 1918-1919, 1938-1939, 1944-1946 pp.» / Упоряд., передм., покажчик О. Д. Довганича, О. М. Корсуна. – Ужгород: Закарпаття, 2007. – 750 с.
46. Egan Imre. Milyen legen a ruszin autonómia?! – Ungvár, 1939. – 45 old.
47. Botlik József – Dupka György. Ez hát a hon. – Mandátum – Universum, Budapest, 1991. – 300 old.
48. Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). – Budapest, 1996. – 264 old. – Old. 13-15, 34.
49. Офіцинський Р. А. Політичний розвиток Закарпаття в складі Угорщини (1939-1944) / Р. А. Офіцинський. – Передм. В. Є. Задорожного. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 244 с.
50. Волощук Д. Про перепис населення в Закарпатті в 1939 році / Д. Волощук // *Закарпатська правда*. – 1959. – 10 січня. – С. 2.
51. Мигович І. І. Закарпатський соціум: соціологічний аспект / І. І. Мигович, М. П. Макара. – Ужгород: Патент, 2000. – 160 с.
52. Копчак В. П. Население Закарпаття за 100 лет. Статистико-демографическое исследование / В. П. Копчак, С. И. Копчак. – Львів: Вища школа, 1977. – 199 с.
53. Чучка П. Культурні відносини на Закарпатті напередодні і в роки Другої світової війни / П. Чучка, В. Маркусъ // *Закарпаття під Угорщиною. 1938–1944* / Упоряд. і передм. В. Маркуся та В. Худанича – Ужгород: Карпати – Гражда, 1999. – 232 с. – С. 88-119.
54. Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України (1941-1944) / Упоряд. М. Г. Дубик. – К.: Державний комітет архівів України, 2000. – 304 с. – С. 192-196.
55. Баран В. Г. Денник / В. Г. Баран. – Упоряд., передм. та перекл. О. Барана. – Ужгород: Гражда, 1996. – 143 с.
56. Твори Василя Гренджі-Донського. – Т. 8: Щастя і горе Карпатської України: Щоденник / Зібр. і впоряд. З. Гренджа-Донська. – Вашингтон: Видання Карпатського Союзу, 1987. – 487 с.
57. Бірчак В. Карпатська Україна: Спомини й переживання / В. Бірчак. – Прага: Нація в поході, 1939 (1940). – 91 с.
58. Химинець Ю. Закарпаття – земля української держави: Нотатки з історії Закарпаття / Ю. Химинець – Ужгород: Карпати, 1991. – 144 с.
59. Маркусъ В. «Ковнерська справа» з погляду учасника та з сучасної політологічної перспективи / В. Маркусъ // *За українське Закарпаття* / Упоряд. і передм. В. Маркуся, В. Худанича. – Ужгород, Гражда, 1994. – 204 с. – С. 21-31.
60. Шандор В. Спомини. – Т. II: Карпатська Україна 1939-1945 / В. Шандор. – Ужгород: Гражда, 2000. – 245 с.
61. Kozma Miklós. Kárpátalja visszavétele. Napló. – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. – Ungvár, 1999. 145 old.
62. Русская правда: Независимая ежедневная политическая газета [Унгварь]. 1939-1940. Основатель А. И. Бродій.
63. Карпаторусский голос: Независимая ежедневная газета [Ужгородь]. 1948-1944. Издатель и ответственный редакторъ д-ръ Ст. А. Фенцикъ.
64. Зоря – Najnal: Часопись Подкарпатского Общества Наукъ [Унгварь]. 1941-1943.
65. Календарь культурно-просвѣтительнаго общества имени Александра В. Духновича на обыкновенный годъ 1942. – Ужгородь. – Типографія «Вікторія», 1941. – 120 с.
66. Земледѣльскій календарь на высокосный годъ 1940. – Унгварь: Книгопечатня Фельдешія, 1939. –

144 с.

67. Календарь «Гандя» на 1941 рок. – Будапешт: Издание централы «Гандя», 1940. – 96 с.

68. У сколькихъ была отнята концесія въ Ужгородѣ и въ Мукачевѣ? // Русская правда. – 1940. – № 84. – С. 2.

69. Замѣчательное сравненіе // Русская правда. – 1940. – № 71. – С. 2.

70. Замѣчательное сравненіе // Русская правда. – 1940. – № 73. – С. 2.

71. Замѣчательное сравненіе // Русская правда. – 1940. – № 88. – С. 2.

72. Замѣчательное сравненіе // Русская правда. – 1940. – № 74. – С. 2.

73. Замѣчательное сравненіе // Русская правда. – 1940. – № 85. – С. 2.

74. Бенетон Ф. Введение в политическую науку / Ф. Бенетон / Пер. с фр. – М.: Весь Мир, 2002. – 368 с.

75. Джилас М. Новый класс / М. Джилас // Хрестоматия по теории государства и права, политологии, истории политических и правовых учений / Авт.-сост. Р. Т. Мухаев. – М.: Изд-во ПРИОР, 2000. – 1150 с. – С. 880-895.

76. Китаєв В. О. Тоталітаризм як суспільно-політичний феномен: системний аналіз радянської моделі: Автореф. дис... канд. політ. наук / В. О. Китаєв. – К., 1994. – 20 с.

77. Муссолини Б. Доктрина фашизма / Б. Муссолини // Хрестоматия по теории государства и права, политологии, истории политических и правовых учений / Авт.-сост. Р. Т. Мухаев. – М.: Изд-во ПРИОР, 2000. – 1150 с. – С. 657-674.

78. Рябов С. Б. Політологічна теорія держави / С. Б. Рябов. – К.: Тендем, 1996. – 240 с.

79. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М.: Норма-Инфра, 1999. – 832 с.

80. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М.: Юристь, 2000. – 776 с.

81. Чиркин В. Е. Государствоведение: Учебник / В. Е. Чиркин. – М.: Юристь, 1999. – 400 с.

82. Общая теория государства и права: Академический курс в 3-х т. / Отв. ред. М. Н. Марченко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Т. 1. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 528 с.

83. Общая теория государства и права: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 1996. – 472 с.

84. Тенненбаум В. О. Государство: система категорий / В. О. Тенненбаум. – Саратов: Изд-во Саратовского гос. ун-та, 1971. – 212 с.

85. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: Курс лекций / А. Н. Медушевский. – М.: ГУ ВШЭ, 2002. – 517 с.

86. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник. – В 4-х т. / Под ред. Б. А. Старшуна. – Т. 2. – М.: Изд-во БЕК, 1996. – 672 с.

87. Лейбо Ю. И. Государственный режим / Ю. И. Лейбо // Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов. / Под общ. ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина. – М.: Норма-Инфра, 2000. – 832 с.

88. Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран / В. Е. Чиркин. – М.: Юристь, 1997. – 352 с.

89. Липпай З. Венгрия / З. Липпай. – Москва: Госполитиздат, 1945. – 64 с.

90. Тарасенко А. В. Венгрия во второй мировой войне / А. В. Тарасенко // Очерки по новейшей истории Венгрии. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1972. – 244 с.

91. Пушкаш А. И. Венгрия в годы второй мировой войны / А. И. Пушкаш. – М.: Наука, 1966. – 527 с.

92. Пушкаш А. И. Политическая система хортистской Венгрии / А. И. Пушкаш // Политические системы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1917-1929 гг. – М.: Наука, 1988. – 536 с.

93. Каллаи Д. Движение за независимость Венгрии 1936-1945 / Д. Каллаи. – Пер. с венгерского. – М.: Прогресс, 1968. – 286 с.

94. Желицки Б. Й. Регент Венгрии Миклош Хорти (1868-1957) / Б. Й. Желицки // Новая новейшая история. – 1996. – № 2. – С. 173-196.

95. Желицки Б. Й. XX век: смена политических режимов в венгерском государстве / Б. Й. Желицки // Авторитарные режимы в Центральной и Восточной Европе (1917-1990-е гг.). – М.: Ин-т славяноведения РАН, 1999. – 238 с.

96. Желицки Б. Й. Венгрия в годы мировой войны / Б. Й. Желицки // Вопросы истории. – 2004. – № 6. – С. 48-63.

97. Контлер Л. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы / Ласло Контлер. – Пер. с англ. – М.: Весь Мир, 2002. – 656 с.

98. Ormos M. Magyarország a két világháború korában (1914-1945) // M. Ormos. – Csokonai Kiadó, 1998. – 324 old.

99. Tilkovsky L. Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941) / L. Tilkovsky. – Budapest: Aka-

démiae Kiadó, 1967. – 349 old.

100. Tilkovsky L. Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században / L. Tilkovsky. – Cskonai Kiadó, 1998. 285 old.

101. Чизмадиа А. История венгерского государства и права / А. Чизмадиа, К. Ковач, Л. Асталаш / Под общ. ред. А. И. Пушкаша, З. М. Черниловского. – М.: Юридическая литература, 1986. – 448 с.

102. Csizmadia A. A magyar közigazgatás fejlődése u XVII századtól a tanácsrendszer létrejöttéig / Andor Csizmadia. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972. – 560 old.

103. Кульчицький В. С. Воз'єднання Закарпаття з радянською Україною (соціально-політичні і правові основи) / В. С. Кульчицький, М. І. Настюк, А. П. Ткач, В. Ю. Ганчин, П. Ф. Гураль. – Львів: Вид-во при Львівському держ. ун-ті видавничого об'єднання «Вища школа», 1985. – 168 с.

104. Адам М. Загарбання Закарпаття хортистською Угорщиною в 1938-1939 рр. / М. Адам // Українсько-угорські історичні зв'язки / Відп. ред. Ф. Шевченко. – К.: Наукова думка, 1964. – 250 с. – С. 78-109.

105. Довганич О. Д. Закарпаття в роки війни / О. Д. Довганич, З. А. Пашкуй, М. В. Троян. – Ужгород: Карпати, 1990. – 172 с.

106. Халус П. І. В боях за волю (Боротьба трудящих Закарпаття проти іноземних поневолювачів за воз'єднання з Радянською Україною (1939-1944 рр.) / П. І. Халус. – Ужгород: Закарпатське обласне вид-во, 1959. – 72 с.

107. Пашкуй З. Антинародна політика фашистської Угорщини на Закарпатті в 1938-1944 рр.: Дис... канд. іст. наук / З. Пашкуй. – Ужгород, 1974. – 194 с.

108. Пушкаш А. И. Цивилизация или варварство: Закарпатье (1918-1945 гг.) / А. И. Пушкаш. – Институт славяноведения РАН. – М.: Европа, 2006. – 564 с.

109. Баран О. Угорська влада на окупованому Закарпатті (1938-1944) / О. Баран // За українське Закарпаття: Збірник статей / Упоряд. і передм. В. Маркуся, В. Худанича. – Ужгород: Гражда, 1994. – 204 с. – С. 11-20.

110. Баран О. Мадярьська окупація Закарпаття в 1939 р. / О. Баран // Український історик. – Нью-Йорк – Торонто – Київ – Львів – Мюнхен, 1995. – № 1-4. – С. 119-136.

111. Гранчак І. М. Окупація Карпатської України військами Угорщини в березні 1939 р. / І. М. Гранчак // Саграіса-Карпатика. – Вип. 3: До 50-річчя Ужгородського держ. ун-ту. – Ужгород, 1995. – С. 70-81.

112. Магочі П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948) / П. Р. Магочі. – Ужгород: Поличка «Карпатського краю», 1994. – 296 с.

113. Русин О. Економічне становище Закарпаття у 1938-1944 рр. / О. Русин // Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944 / Упоряд. і передм. В. Маркуся, В. Худанича. – Ужгород: Карпати – Гражда, 1999. – 232 с. – С. 64-87.

114. Худанич В. Розчленування Чехословаччини й окупація Закарпаття Угорщиною, 1938-1939 рр. / В. Худанич // Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944 / Упоряд. і передм. В. Маркуся, В. Худанича – Ужгород: Карпати – Гражда, 1999. – 232 с. – С. 13-48.

115. Fedinec Cs. Kárpátalja kronológia. 1938. szeptember - 1941. december / Csilla Fedinec // Kárpátalja 1938-1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. – Budapest, 2004. – 277 old. – Old. 217-275.

116. Brenzovics L. A Magyar kormányzat Kárpátalja-politikája, 1939-1941 / László Brenzovics // Kárpátalja 1938-1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. – Budapest, 2004. – 277 old. – Old. 87-118.

117. Ablonczy B. A leghűségesebb nemzet éz a völgygátak / Balázs Ablonczy // Kárpátalja 1938-1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. – Budapest, 2004. – 277 old. – Old. 147-156.

118. Vasas G. Egy félbehagyott alkotmány / Géza Vasas // Kárpátalja 1938-1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. – Budapest, 2004. – 277 old. – Old. 157-217.

119. Necze G. Kárpátalja az állambiztonsági jelentések tükrében, 1939-1944 / Gábor Necze // Kárpátalja 1938-1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. – Budapest, 2004. – 277 old. – Old. 119-146.

120. Офіцинський Р. А. Парламентська діяльність угорських депутатів (1939-1944 рр.) / Р. А. Офіцинський / Молодь – Україні: Наукові записки молодих учених Ужгородського держ. ун-ту. – № 3. – Ужгород., 1994. – 219 с. – С. 117-137.

121. Співак Б. І. Нариси історії революційної боротьби трудящих Закарпаття в 1930-1945 рр. / Б. І. Співак. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1963. – 380 с.

122. Довганич О. Д. Про нелегальний перехід закарпатців в СРСР в 1939-1941 рр. / О. Д. Довганич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – 1995. – Вип. 1. – С. 66-70.

123. Ковач М. Березнева ніч. (Біженці з Карпатської України в Руському Керестурі) / М. Ковач // Карпатська Україна і Августин Волошин: Матеріали міжнародної наук. конференції «Карпатська Україна – пролог відродження української держави» (Ужгород, 11-12 березня 1994 р.). – Ужгород: Гражда, 1995. – С. 323-327.

124. Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини / І. Ванат. – Книга друга (вересень 1938 - лютий 1948 р.). – Брагіслава – Пряшів: Словачьке педагогічне видавництво, 1985. – 355 с.

125. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 18. – Торонто, 1990. – 328 с.

126. Нариси історії Закарпатської обласної партійної організації. – Т. 1: 1918-1945. – Ужгород: Карпати,

1968. – 267 с.

127. Шевченко Ф. П. Боротьба за Радянську владу на Закарпатській Україні / Ф. П. Шевченко. – К.: Госполитиздат, 1950. – 62 с.

128. Довганич О. Д. Репресії угорського окупаційного режиму і закарпатський рух опору / О. Д. Довганич // Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944 / Упоряд. і передм. В. Маркуся, В. Худанича – Ужгород: Карпати – Гражда, 1999. – 232 с. – С. 194-218.

129. Довганич О. Д. Організація нових органів гноблення після окупації краю угорськими військами / О. Д. Довганич // Нариси історії Закарпаття. – Т. 2: 1918-1945. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – 663 с. – С. 467-473.

130. Довганич О. Д. Роки лихоліття / О. Д. Довганич // Невідомі сторінки і трагічні долі: Історико-краєзнавчі статті і нариси / Вступ. стаття І. Хланти. – Ужгород: Патент, 1995. – 259 с. – С. 215-228.

131. Довганич О. Д. Криваві шовки зради / О. Д. Довганич // Карпатський край. – 1994. – № 7-12. – С. 40-46.

132. Худанич В. І. Про радянське підпілля на Закарпатті в 1939-1944 рр. та забута боротьба студентів краю в ці роки / В. І. Худанич // За українське Закарпаття / Упоряд. і передм. В. Маркуся, В. Худанича. – Ужгород: Гражда, 1994. – 204 с. – С. 45-52.

133. Зейкан Ю. Таємниці каштелю Ковнера / Ю. Зейкан // За українське Закарпаття / Упоряд. і передм. В. Маркуся, В. Худанича. – Гражда, 1994. – 204 с. – С. 74-76.

134. Пагіря В. В'язень вироку 1942-го / В. Пагіря // За українське Закарпаття / Упоряд. і передм. В. Маркуся та В. Худанича. – Ужгород: Гражда, 1994. – 204 с. – С. 77-79.

135. Баран О. Проблема закарпатської автономії в Угорщині в 1939-41 рр. / О. Баран // Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944 / Упоряд. і передм. В. Маркуся, В. Худанича. – Ужгород: Карпати – Гражда, 1999. – 232 с. – С. 49-63.

136. Пашкуй З. А. До питання про автономію Закарпаття під час угорської окупації / З. А. Пашкуй // Український історичний журнал. – 1973. – № 2. – С. 93-98.

137. Пашкуй З. А. Політика мадяризації українського населення на Закарпатті в 1939-1944 рр. / З. А. Пашкуй // Український історичний журнал. – 1972. – № 4. – С. 98-104.

138. Магочій П. Р. Євреї на Закарпатті. Короткий історичний нарис / П. Р. Магочій. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2005. – 27 с.

139. Дзендзелівський Й. О. Українська мова на Закарпатті в минулому і сьогодні / Й. О. Дзендзелівський. Ужгород: Патент, 1993. – 152 с.

140. Пецкар М. Роль «Подкарпатського Общества Наук» у формуванні ідеології угорорусизму та розвитку науки і культури (1941-1944 рр.) / М. Пецкар // Молодь – Україні: Наукові записки молодих учених Ужгородського державного ун-ту. – Ужгород: Закарпатський Центр соціальної служби для молоді, 1994. – 158 с. – С. 61-66.

141. Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали. – Т. 1: 1939-1953 / Упоряд. Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів, Л. Батрак-Плодиста, Ю. Сливка, Л. Федоришин; Передм. О. Луцького; Комент. Т. Галайчак. – К.: Наукова думка, 1995. – 749 с.

142. Болдижар М. М. Уніяцтво: правда історії та вигадки фальсифікаторів / М. М. Болдижар. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1988. – 143 с.

143. Букович Д. Антинародна діяльність уніатської церкви на Закарпатті: Дис... на здобуття вченого ступеня канд. іст. наук / Д. Букович. – Львів, 1974. – 204 с.

144. Хланта О. В. Православна церква на Закарпатті в складі Угорщини (березень 1939 - жовтень 1944 р.) / О. В. Хланта // Українські землі в роки Другої світової війни: Наук.-метод. збірник матеріалів конференції (Ужгород, 19 грудня 1997 р.) / Упоряд. В. Мельника, Р. Офіцинського. – Ужгород: Патент, 1998. – 208 с. – С. 164-170.

145. Данко О. Православна церква на Закарпатті / О. Данко // Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944 / Упоряд. і передм. В. Маркуся, В. Худанича. – Ужгород: Карпати – Гражда, 1999. – 232 с. – С. 165-181.

146. Пекар А. Греко-католицька церква під час окупації Закарпаття (1939-1944 рр.) / А. Пекар // Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944 / Упоряд. і передм. В. Маркуся, В. Худанича. – Ужгород: Карпати – Гражда, 1999. – 232 с. – С. 150-164.

147. Каленский В. Г. Государство как объект социологического анализа. (Очерки истории и методологии исследования) / В. Г. Каленский. – М.: Юридическая литература, 1977. – С. 131-132.

148. Чиркин В. Е. Формы государства в буржуазных странах Латинской Америки. / В. Е. Чиркин, А. А. Тихонов, С. В. Рябов. – М.: Наука, 1982. – 192 с.

149. Онан Э. С. Политические режимы стран социалистической ориентации / Э. С. Онан // Политические системы в странах социалистической ориентации. – М.: Наука, 1985. – 352 с.

150. Тихомиров Ю. А. Государство на рубеже столетий / Ю. А. Тихомиров // Государство и право. –

1997. – № 2. – С. 25-34.

151. Малько А. В. Политическая и правовая жизнь России: актуальные проблемы / А. В. Малько. – М.: Юристъ, 2000. – 256 с.

152. Сухонос В. В. Динаміка сучасного державно-політичного режиму в Україні: антиномія демократизму і авторитаризму / В. В. Сухонос. – Суми: Університетська книга, 2003. – 336 с.

153. Мельвіль А. До аналізу демократичного транзиту в Росії (ескіз методології) / А. Мельвіль // Політична думка. – 1998. – № 1. – С. 3-26.

154. Погорілко В. Ф. Державний лад / В. Ф. Погорілко, С. В. Бобровник. // Юридична енциклопедія: В 6-и т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Т. 2: Д-Й. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – 744 с.:

155. Тихонравов Ю. В. Основы философии права: Учеб. пособие / Ю. В. Тихонравов. – М.: Вестник, 1997. – 608 с.

156. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 94: Ужгородський бургомістр. – Оп. 5. – Спр. 310. Протокол осінніх чергових загальних зборів комітету самоврядування комітату Сотмар, проведених 16 вересня 1943 року в Сотмарнийметі (Сату-Маре). – На 2 арк.

157. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 3. – Спр. 6. Информация об угорском административном праве. – На 8 арк.

158. Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 24. – С. 5.

159. Распоряженіе м. кор. министерства № 3.610/1940. М. Е. по дѣлу позволенія групового переселенія (эмиграци) жидовъ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 23. – С. 1-2.

160. Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 41. – С. 9.

161. Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 43. – С. 6.

162. Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 4. – С. 6.

163. Горбатенко В. П. Диктатура / В. П. Горбатенко // Юридична енциклопедія: В 6-и т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Т. 2: Д-Й. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – 744 с.

164. Вілков Ю. С. Військова диктатура / Ю. С. Вілков // Юридична енциклопедія: В 6-и т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Т. 1: А-Г. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – 672 с.

165. Чиркин В. Е. Государственная власть в развивающихся странах / В. Е. Чиркин. – М.: Наука; Главная редакция восточной литературы, 1990. – 240 с.

166. Основы теории политической системы / Отв. ред. Ю. А. Тихомиров, В. Е. Чиркин. – М.: Наука, 1985. 248 с.

167. Болдижар М. М. Закарпаття між двома світовими війнами / М. М. Болдижар. – Ч. 1. – Ужгород, 1993 160 с.; Ч. 2. – Ужгород, 1996. – 96 с.

168. Вегеш М. М. Карпатська Україна (1938-1939). (Соціально-економічний і політичний розвиток) / М. М. Вегеш. – Ужгород, 1993. – 136 с.

169. Росоха С. Ю. Сойм Карпатської України (в 10-ліття проголошення самостійності) / С. Ю. Росоха. – Львів: Меморіал, 1991. – 88 с.

170. Данко О. Угорська політика відносно православної церкви на Закарпатті в 1939-1944 рр. / О. Данко // Культура Українських Карпат: традиції і сучасність: Матеріали Міжнародної наук. конференції (Ужгород, 1-4 вересня 1993 р.). – Ужгород: Гражда, 1994. – С. 349-364.

171. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 45: Піджупан Ужанської жупи. – Оп. 3. – Спр. 5. Отчет о деятельности поджупана за I-е полугодие 1939 г. (10 июня 1939 г.). – На 11 арк.

172. Мадярское королевское министерство 26-го апрѣля 1944 г. уволило д-ра Вільгельма Павла Томчаниа... // Kárpátaljai közlöny. – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 19. – С. 2.

173. Офіціальна часть // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 21. – С. 1.

174. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 2558: Кримінальні справи НКВС-МДБ-КДБ СРСР. 1930-1980-ті роки. – Оп. 1. – Спр. 359. По звинуваченню Бродія Андрія Івановича, Демка Михайла Івановича, Кричфалуші-Грабаря Андрія Євгеновича, Бенце Георгія Степановича, Ортутая Евгена Степановича, Шпака Івана Георгійовича, Жегори Едмунда Михайловича, Рішка Бейли Степановича. – На 372 арк.

175. Budapesti közlöny. – 1939. – Szám. 142. – Old. 14.

176. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 1. – Спр. 11. Розпорядження військового міністра Угорщини. 1939-1940 рр. – На 40 арк.

177. Русская Правда. – 1939. – № 53. – С. 1.

178. «Русскій Вестник» від 2-го квітня 1939 р. – С. 1.

179. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 47: Наджупан Ужанської жупи. – Оп. 1. – Спр. 49. Звіти міністерського уповноваженого д-ра Товт Іштвана цивільному відділу командування угруповання карпатських окупаційних військ про аналіз політичного і економічного становища в Іршавському окрузі. – На 10 арк.

180. «Карпаторусский голос» від 28 травня 1940 р. – С. 1.

181. Премьеръ Телеки о законопроектѣ автономіи для національныхъ меншинствъ // Русская правда. – 1940. – № 125. – С. 2.
182. Распоряженіе м. кор. министра правосудія число 8.800/1942. I. М. въ дѣлѣ сообщенія решений, вынесенныхъ въ порядке карательного производства, возбужденного противъ лѣкаревъ окружнымъ лѣкарскимъ коморамъ // Kárpátaljai közlöny. – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 10. – С. 14.
183. Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 7. – С. 3-4.
184. Budapesti közlöny. – 1939. – Szám. 146. – Old. 5-8.
185. Распоряженіе м. кор. министерства число 4.730/1943. М. Е. о запретныхъ территорияхъ и запретныхъ поясахъ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1943. – № 46. – С. 6-7.
186. Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 31. – С. 3.
187. Балажъ В. Администраційное дѣловеденя на Подкарпатю / В. Балажъ // Великий сельскогосподарский календарь Подкарпатского Общества Наукъ на рокъ 1942. – С. 79-83.
188. Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 18. – С. 1.
189. Русская правда. – 1939. – № 31. – С. 1.
190. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 94: Ужгородський бургомістр. – Оп. 6. – Спр. 80. Розподіл справ управління віце-губернатора комітату Берег від 24 серпня 1941 р. – На 1 арк.
191. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 45: Піджупан Ужанської жупи. – Оп. 5. – Спр. 246. Службена інструкція для административнихъ учреждений. – На 12 арк.
192. Интервью г-на жупана жупъ Унгъ-Берегъ-Угочь д-ра Арпада Шименфалви // Карпаторусскій голось. – 1940. – 6 января. – С. 2, 7.
193. Конкурсное объявленіе // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1943. – № 47. – С. 3.
194. Распоряженіе м. кор. министерства № 3.690/1940. М. Е. Упорядоченіе допущенія къ общинному административному испытанию на верхневенгерской и подкарпатской территорияхъ, присоединенныхъ обратно къ Мадьярской Святой Коронѣ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 24. – С. 8.
195. Розпоряженя м. кор. министерства ч. 7.800. з року 1939. М. Пр. в дѣлѣ организаціи и заповнення посад (довжностей) публичной службы на подкарпатскихъ территорияхъ, вернувшихся к М. Св. Коронѣ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 5. – С. 4-12.
196. Русская Правда. – 1939. – № 46. – С. 1.
197. Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 15. – С. 16-17.
198. Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 5. – С. 1
199. Русская правда. – 1940. – № 94. – С. 2.
200. Распоряженіе Комиссара по дѣламъ Безработной Интеллигенціи № 42.134/1939. въ дѣлѣ принятія въ урядовый именной списокъ, приведенный въ (8) уступѣ §-а 17. з. ст. IV. 1939. о преобладаніи жидовъ въ общественной и хозяйственной жизни // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 14. – С. 21-22.
201. Окончательное рѣшеніе // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 23. – С. 17.
202. Русская правда. – 1939. – № 27. – С. 3.
203. Распоряженіе м. кор. министерства число 1.440/1944. М. Е. по дѣлу введенія въ дѣйство особливыхъ административныхъ правилъ на одной части территоріи державы // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 17. – С. 9.
204. Распоряженіе м. кор. министерства число 2.200/1944. М. Е. по дѣлу модификаціи и доповнення розпоряженія число 1.500/1944. М. Е. о специальныхъ административныхъ правилахъ, относящихся къ территориямъ военныхъ дѣйствій // Kárpátaljai közlöny. – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 29. – С. 3-4.
205. Распоряженіе м. кор. министерства число 3.180/1944. М. Е. о павзованю чинности корпоративныхъ органові автономныхъ властей // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 38. – С. 5-6.
206. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 45: Піджупан Ужанської жупи. – Оп. 5. – Спр. 21. Выписки изъ заседаний протоколовъ муниципальной комиссии об утверждениі уставовъ сел, организаций и решения об ихъ утверждениі. – На 171 арк.
207. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 94: Ужгородський бургомістр. – Оп. 6. – Спр. 42. Положеніе об организации и регламенте собраний муниципалитета. – На 6 арк.
208. Изъ зала суда // Русская правда. – 1940. – № 123. – С. 3.
209. Распоряженіе м. кор. министра правосудія число 14.000/1942. I. М. въ дѣлѣ учрежденія суда малолѣтнихъ при мукачскомъ кор. окружномъ судѣ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 12. – С. 33.
210. Распоряженіе м. кор. министра правосудія число 18.800/1943. I. М. по дѣлу учрежденія суда для

несовершеннолѣтнихъ при кор. окружныхъ судахъ въ Иршавѣ и Воловомъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1943. – № 18. – С. 11.

211. Распоряженіе м. кор. министерства число 7.070/1941. М. Е. о упорядкуваню и доповненю постановлень относительно виховного суду и також относительно поступу, який мае послѣдовати въ случаяхъ злоупотребленийъ по воздорожаню цѣнъ и дѣяній, угрожающихъ интересу публичного заосмотрѣнія // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 47. – С. 5-7.

212. Распоряженіе м. кор. министерства число 7.810/1941. М. Е. въ дѣлѣ модификаціи распоряженийъ, тыкающихся карного приказа и апеллаціи въ поодинокихъ проступковыхъ дѣлахъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 54. – С. 3.

213. Официальная часть. По предложенію министра правосудія назначаю... // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 24. – С. 1-2.

214. Объявленіе о конкурсѣ на мѣста судей // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 18. – С. 29.

215. Объявленіе о конкурсе на судейскѣ и прокурорскѣ мѣста // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 7. – С. 22-23.

216. Распоряженіе администр. экспозитуры // *Kárpátaljai közlöny*. – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 28. – С. 48.

217. Конкурсъ на судейскіе и прокурорскіе служебные места // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 10. – С. 57-58.

218. Распоряженіе м. кор. министерства число 7.650/1941. М. Е. въ дѣлѣ модификаціи поодинокихъ правовыхъ нормъ, дотыкающихся преслѣдованія злочину державной зрады въ гонведскомъ карательномъ судопроизводствѣ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 48. – С. 35.

219. Конкурсъ на должности судей и прокуроровъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 19. – С. 26-27.

220. Объявленіе о конкурсе на должности судей и прокуроровъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 20. – С. 11-12.

221. Объявленіе о конкурсе на судейскѣ мѣста поземельно-книжныхъ вложкаревъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 19. – С. 16.

222. Конкурс на екзекуторскѣ посады при окружномъ судѣ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. 1939. – № 3. – С. 8.

223. Співак Б. Революційний рух на Закарпатті в 1924-1929 роках / Б. Співак. – Ужгород: УЖДУ. – 1964. 144 с.

224. Распоряженіе м. кор. министерства № 2.750/1941. М. Е. по дѣлу упрощенія и ускоренія военно-полевого уголовного (карательного) производства // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 20. – С. 4-8.

225. Распоряженіе м. кор. министерства число 6.510/1942. М. Е. по дѣлу имѣненія и дополненія поодинокихъ установлень §§-овъ 445. и 467. арт. зак. 1912: XXXIII. о карательномъ судопроизводствѣ гонведства // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 50. – С. 1-2.

226. Распоряженіе м. кор. министерства число 7.800/1941. М. Е. въ дѣлѣ модификаціи правилъ статаріального судопроизводства // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 54. – С. 2-3.

227. Распоряженіе м. кор. министерства № 8.310/1940. М. Е. о временномъ установленіи объема періодическихъ газетъ, производимыхъ на ротационной и листовой печатной бумагѣ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 9. – С. 1-2.

228. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 67: Берегівський бургомістр. – Оп. 3. – Спр. 28. Положення про роботу жандармерії в місті Берегово. – На 9 арк.

229. Распоряженіе м. кор. министра народной обороны число 6.730 / през. 13 – 1942. по дѣлу упорядкованія круга компетенціи жандармскихъ командантовъ, облеченныхъ правомъ уголовного преслѣдованія // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 15. – С. 10-11.

230. Распоряженіе м. кор. министерства число 190/1944. М. Е. по дѣлу права надзвычайного поужитія оружія м. кор. Жандармства // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 4. – С. 1-2.

231. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 45: Піджупан Ужанської жупи. – Оп. 2. – Спр. 614. Циркулярні міністерства внутрішніх справ про права жандармів на користування зброєю, про догляд за діяльністю робітничих і професійних спілок, про заборону євреям користуватися зброєю і інші. – На 82 арк.

232. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 91: Ужгородська крайова королівська прокуратура. – Оп. 2. – Спр. 20. Списки жандармських станцій на території Ужгородського краєвого королівського суда. – На 77 арк.
233. Розпорядження м. кор. министерства ч. 7.630/ 1942. М. Е. в дѣлѣ принятія женщинъ наслѣдкомъ обратного присоединенія областей, оторваныхъ отъ Мадярской Святой Короны вѣ поименный списокъ кандидатовъ адвокатуры, замѣстителейъ адвокатовъ, респективно адвокатовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1943. – № 4. – С. 7.
234. Распорядженіе м. кор. министерства № 1.090/1940. М. Е. вѣ дѣлѣ измѣненія установленій, касающихся адвокатской дѣятельности подкарпатскихъ адвокатовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 7. – С. 4-5.
235. Распорядженіе м. кор. министерства № 4.550/1940. М. Е. по дѣлу вносомыхъ повинностей вѣ пользу адвокатской коморы и опеко-пенсіонного земского учрежденія призванныхъ на чрезвычайные военные маневры адвокатовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 28. – С. 20-21.
236. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 91: Ужгородська крайова королівська прокуратура. – Оп. 2. – Спр. 74. Список адвокатовъ кошицкой адвокатской палаты и решение палаты о закрытіи адвокатскихъ контор адвокатовъ евреевъ и о порядке веденія уголовныхъ делъ совершенныхъ адвокатами. – На 24 арк.
237. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 94: Ужгородський бургомістр. – Оп. 7. – Спр. 95. Листъ підполковника Фейира Управлінню бургомістра м. Ужгорода від 10 жовтня 1939 р. щодо заходів, пов'язанихъ зі створеннямъ Ужгородського відділу контррозвідки. – На 1 арк.
238. Розпорядження м. кор. министерства ч. 7.990/1939. М. Пр. в дѣлѣ вымаганія перевозныхъ средствъ под титуломъ народооборонныхъ послугъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 6. – С. 33-35.
239. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 47: Наджупан Ужанської жупи. – Оп. 1. – Спр. 412. Розпорядження і рішення комісара Карпатської території військовихъ дій і ужгородського бургомістра про введення в дію новихъ адміністративнихъ заходів. – На 9 арк.
240. Офіціальна часть. По предложенію мадьярского королевского министерского предсѣдателя...// *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 38. – С. 1.
241. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 1. – Спр. 2019. Переписка з ужгородською прокуратурою за 1941-1942 рр. про поширення законівъ військового часу на цивільні судові органи. – На 16 арк.
242. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 47: Наджупан Ужанської жупи. – Оп. 1. – Спр. 62. Листування з міністромъ внутрішніхъ справъ Угорщини про перевзяття службовцівъ державнихъ установ. – На 12 арк.
243. Упрощеніе производства оправданій? // *Русская правда*. – 1940. – № 114. – С. 2.
244. Будеть-ли произведена ревизія рѣшеній оправдательныхъ комиссій? // *Русская правда*. – 1940. – № 115. – С. 2.
245. Оправдательныя комиссії назначены // *Русская правда*. – 1940. – № 12. – С. 2.
246. Оправданія учителей послѣ Рождества // *Русская правда*. – 1939. – № 51. – С. 2.
247. На предложеніе школьнаго отдѣленія Регентскаго Комиссаріата вѣ Ужгородѣ // *Русская правда*. – 1940. – № 16. – С. 2.
248. Еще нѣсколько словъ передъ оправданіями // *Русская правда*. – 1940. – № 18. – С. 2.
249. Члены оправдательной комиссій для административныхъ чиновниковъ вѣ Мараморошской жупѣ // *Русская правда*. – 1940. – № 26. – С. 2.
250. Были назначены комиссії для оправданія чиновниковъ и служащихъ, входящихъ вѣ составъ мин. Земледѣлія // *Русская правда*. – 1940. – № 40. – С. 2.
251. Объявленіе. По дѣлу оправданія частныхъ врачей, пребывающихъ на обратно присоединенной подкарпатской территоріи // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 28. – С. 48-49.
252. Объявленіе. По дѣлу оправданія аптекарей, аптекарскихъ кандидатовъ и аптекарскихъ практикантовъ, не состоящихъ на общественной службѣ, пребывающихъ на обратно присоединенной подкарпатской территоріи // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 28. – С. 49-50.
253. Объявленіе оправдательныхъ комиссій // *Русская правда*. – 1939. – № 34. – С. 2.
254. Объявленіе вѣ дѣлѣ частныхъ лѣкарей, проживающихъ вѣ воссоединенной подкарпатской области // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 17. – С. 34.
255. Что будетъ съ чиновниками уволенными съ 1 апрѣля? // *Русская правда*. – 1940. – № 69. – С. 3.
256. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 47. Наджупан Ужанської жупи. – Оп. 1. – Спр. 364. Листування з Ужгородськимъ поліцейськимъ капітаномъ про політичне минуле громадянъ під час чехосло-

вацького режиму. – На 35 арк.

257. Уряднича политика угорського правительства на Подкарпаттю // Неделя. – 1943. – 17 октобра. – С. 2.

258. Распоряжение м. кор. министерства № 3.610/1940. М. Е. по дѣлу позволения группового переселения (эмиграции) жидовъ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 23. – С. 1-2.

259. Карпаторусский голос. – 1944. – 23 апреля. – С. 1.

260. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 1. – Спр. 36. Повідомлення Ужанської адміністративної експозитури за 1939 р. про перевірку громадянства осіб. – На 8 арк.

261. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 47: Наджупан Ужанської жупи. – Оп. 1. – Спр. 377. Розпорядження міністерства збройних сил Угорщини про розміщення німецьких військових частин, про призов в армію, розшук дезертирів та ін. – На 32 арк.

262. Распоряжение м. кор. министерства № 3.700/1940. М. Е. по дѣлу упорядочения содержания служащих и пенсистеровъ, а также бывших членовъ м. кор. гонведства и м. кор. жандармерии на возвратившихся къ Мадьярской Святой Коронѣ подкарпатскихъ территорияхъ, а также для вдовъ и сиротъ по таковыхъ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 24. – С. 9-20.

263. Карпатська Січ: Матеріали наук.-практ. конференції, присвяченої 56-й річниці Карпатської Січі (Ужгород, 11-12 березня 1995 р.) / Ред. упоряд. В. Худанич. – Ужгород: Гражда, 1996. – 252 с.

264. Список воїнів Карпатської Січі, активістів Карпатської України, які загинули в боях проти угорських агресорів у 1939 р. або були страчені окупаційним режимом // Карпатська Січ: Матеріали наук.-практ. конференції, присвяченої 56-й річниці Карпатської Січі (Ужгород, 11-12 березня 1995 р.) / Ред. упоряд. В. Худанич. – Ужгород: Гражда, 1996. – 252 с. – С. 236-246.

265. Данко О. Закарпатці в екзилі у роки війни / О. Данко, В. Маркусь // Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944 / Упоряд. і передм. В. Маркуся, В. Худанича. – Ужгород: Карпати – Гражда, 1999. – 232 с. – С. 182-193.

266. Закарпатський краєзнавчий музей. – Справа № 3895. – С. 1.

267. Русское слово. – Ужгород, 1943. – 6 січня. – С. 1.

268. Удачная защитительная речь на русскомъ языкѣ передъ ужгородской кор. Седрией // Русская правда. – 1940. – № 15. – С. 3.

269. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 91: Ужгородська крайова королівська прокуратура. – Оп. 1. – Спр. 191. Дело о наказании Борши Иштвана и Косич Дьердний за сообщение успехов Красной Армии. – На 29 арк.

270. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 91: Ужгородська крайова королівська прокуратура. – Оп. 1. – Спр. 142. Дело о привлечении к ответственности Тотач Иллеша, Битлянин Яноша, Русин Иштвана и Габор Яноша за участие в забастовке на заводе «Сольва» 30 января 1941 г. – На 17 арк.

271. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 91: Ужгородська крайова королівська прокуратура. – Оп. 1. – Спр. 19. Дело о привлечении к ответственности жителя с. Гедьгомбош Михаила Трахка за осуждение хортистской армии. – На 19 арк.

272. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 94: Ужгородський бургомістр. – Оп. 6. – Спр. 28. Распоряжение министерства внутренних дел Венгрии о предоставлении амнистии губернатором Венгрии политическим заключенным чехословацким гражданам или лицам чехословацкой или украинской национальностей. – На 2 арк.

273. Официальная часть. Благосклонность помилования ображаю... // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 10. – С. 1-4.

274. Распоряжение м. кор. министра правосудия № 13.000/1940. I. М. по дѣлу приведения въ исполнение высочайшего указа о милости, изданного Его Ясновельможностью Господиномъ Регентомъ дня 28. марта 1940. касательно преступлений и провинностей, а также рассмотрѣнныхъ съ ними вмѣстѣ проступковъ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 10. – С. 17-21.

275. Официальная часть. Въ интересѣ добрососѣдскихъ отношеній... // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 43. – С. 1-3.

276. Распоряжение м. кор. министра внутреннихъ дѣлъ № 6.900/1940. Вм. kih. по дѣлу приведения въ исполнение высочайшего указа о помиловании Его Ясновельможности Господина Регента, данного дня 10-го сентября 1940 года // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 43. – С. 12-13.

277. Распоряжение м. кор. министра правосудия №56.140/1940. I. М. по дѣлу приведения въ исполнение высочайшего указа о помиловании Его Ясновельможности Господина Регента, данного дня 10-го октября 1940 года // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 43. – С. 22-24.

278. Якую роль игралъ въ украинское время перечинскій Иванъ Цмуръ? // Русская правда. – 1940. – № 13. – С. 3.
279. Распоряженіе м. кор. министерства число 210/1942. М. Е. о оставленіи безъ вниманія поодинокихъ правовыхъ наслѣдковъ, связанныхъ зъ карательными приговорами // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 9. – С. 1-3.
280. Найвысшее постановленя Его Ясновельможности Пана Регента, данное дня 22-го апрѣля 1944 року въ дѣлѣ публичной милости, относящейся къ преступленіямъ политичного характера // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 19. – С. 1-2.
281. Распоряженіе м. кор. министра внутрѣшнихъ дѣлъ число 3.500/1944. В. М. kih. въ дѣлѣ проведеня найвысшого постановленя о милости, выданного Его Ясновельможностью Паномъ Регентомъ дня 22-го апрѣля 1944 рока, въ дѣлахъ, принадлежащихъ въ компетенцію полицейныхъ карательныхъ судовъ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 24. – С. 5-8.
282. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 158: Адміністративна комісія Ужанської жупи. – Оп. 3. Спр. 54. Місячні звіти королівського прокурора міста Ужгорода (1940-1941 рр.). – На 12 арк.
283. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 158: Адміністративна комісія Ужанської жупи. – Оп. 3. Спр. 81. Ведомости Унгарской королевской прокуратуры за 1943-1944 гг. о количестве арестантов, размера платы за их работу и др. – На 10 арк.
284. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 158: Адміністративна комісія Ужанської жупи. – Оп. 1. Спр. 86. Місячні повідомлення Ужгородської прокуратури про стан і кількість тюремноув'язнених в м. Ужгороді. Лютий-грудень 1941р. – На 11 арк.
285. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 158: Адміністративна комісія Ужанської жупи. – Оп. 1. Спр. 219. Місячні повідомлення Ужгородської прокуратури про стан і кількість тюремноув'язнених в м. Ужгороді. – На 13 арк.
286. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 158: Адміністративна комісія Ужанської жупи. – Оп. 1. Спр. 6. Донесення бургомистра м. Ужгорода про кількість тюремноув'язнених. – На 3 арк.
287. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 47: Наджупан Ужанської жупи. – Оп. 2. – Спр. 173. Отчеты полицейского капитаната г. Унгвар за январь м-яц 1943 г. о деятельности партий г. Унгвар. – На 4 арк.
288. Угрорусскій учитель приговоренъ за наговариваніе къ бѣгству // Русская правда. – 1940. – № 176. – С. 3.
289. Розпоряженя м. кор. министерства № 9.300/1939. М. Е. въ дѣлѣ урегулюванія рабочей повинности для отечественной обороны // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 12. – С. 6-17.
290. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 1. – Спр. 2012. Рішення Кошицького військового трибуналу за 1941-1942 рр. про засудження Сивак Яноша за самовільний ухід з роботи. – На 6 арк.
291. Распоряженіе м. кор. министерства число 1.850/1944. М. Е. по дѣлу обезпеченя исповнення рабочей повинности // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 26. – С. 2-3.
292. Распоряженіе м. кор. министерства № 4.860/1941. М. Е. въ дѣлѣ забезпеченя рабочей дисциплины // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 34. – С. 9.
293. Распоряженіе м. кор. министерства № 6.700/1940. М. Е. по дѣлу новѣйшого дополненія распоряженія № 7.390/1938. М. Е. объ обязательной трудовой помощи // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. № 41. – С. 13.
294. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 1. – Спр. 2458. Скарги громадян на рішення Ужанської адміністративної експозитури за 1942 р. – На 29 арк.
295. Объявленіе // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 49. – С. 42.
296. Объявленіе // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 43. – С. 29.
297. Объявленіе // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 20. – С. 5.
298. Распоряженіе администр. Экспозитуры // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 23. – С. 31.
299. Объявленіе // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 41. – С. 25-26.
300. Объявленіе // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 17. – С. 27.
301. Бежали въ СССР // Русская правда. – 1940. – № 182. – С. 3.
302. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 91: Ужгородська крайова королівська прокуратура. – Оп. 1. – Спр. 18. Дело о наказаніи Буцко Андрея, Копча Иллеша, Кузевич Яноша и др. за уклонение от службы в армии и попытку нелегального перехода Советско-венгерской границы. – На 48 арк.
303. Рѣшеніе м. кор. министерства число 6.460/1941. М. Е. о лишенно поодинокихъ особъ мадярского дер-

жавного горожанства на основі §-а 8. арт. зак. XIII:1939 // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1941. № 42. – С. 1-34.

304. Распоряженіе м. кор. министерства число 6.460/1941. М. Е. О лишеніи поодинокіих осіб мадярско-го державного горожанства на основі §-а 8. арт. зак. XIII: 1939 // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1941. – № 52. – С. 1-3.

305. Циркулярь м. кор. министра народной обороны число 101. 949/през. 20. – 1941. Изслъдование прежней жизни (пріорованія) вь святи зь арт. зак. XXXVII: 1940 // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1942. – № 10. – С. 10-11.

306. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 1. – Спр. 2453. Скарги громадян на районних нотарів та переписка з окружними урядами по цьому питанню за 1941 р. – На 63 арк.

307. Распоряженіе м. кор. министерства число 3.010/1942. М. Е. вь дѣлѣ упорядкуванія практики мастеровъ-дентистовъ зь испытумъ на присоединенныхъ обратно территорияхъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1942. – № 26. – С. 3.

308. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 1. – Спр. 19. Розпорядженія 97196/1943 Угорського королівського міністра внутрішніх справ від 05.07.1943 р. про видання владних посвідченъ моральності. – На 4 арк.

309. Распоряженіе м. кор. министра правосудія число 70.000/1941. I. М. вь дѣлѣ проведенія постановлень относительно заказа заключенія брака нежида съ жидомъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1941. – № 47. – С. 10-14.

310. Распоряженіе м. кор. министерства число 1.240/1944. М. Е. по дѣлу обличительного обозначенія жидовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1944. – № 15. – С. 2-3.

311. Распоряженіе м. кор. министра народной обороны число 26.666/През. – 1944. Отнятія права ношенія военной униформы квалификуемыхъ жидомъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1944. – № 17. – С. 13.

312. Распоряженіе м. кор. министерства число 1.270/1944. М. Е. вь дѣлѣ обмеженія путешествованія жидовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1944. – № 17. – С. 7-8.

313. Распоряженіе м. кор. министерства число 1.450/1944. М. Е. вь дѣлѣ доповненія §-а 3. распорядженія ч. 1.240/1944 М. Е. о отличительномъ знаку жидовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1944. – № 17. – С. 6.

314. Распоряженіе м. кор. министра внутреннихъ дѣлъ № 380.000/1941 В. М. Правила, касающіися исполненія обязательства личной прописки (заявки), а также эвиденціи вь связи съ личной обязанностью по народной оборонѣ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1941. – № 32. – С. 1-10.

315. Распоряженіе м. кор. министра торговлѣ и коммуникаціи число 213.300/1944. вь дѣлѣ обмеженія протягу часу туземныхъ телефонныхъ приватныхъ говоровъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1944. № 15. – С. 12.

316. Распоряженіе м. кор. министра внутрѣшнихъ дѣлъ число 383.880/1943. В. М. по дѣлу модификаціѣ и доповненія распорядженія число 380.000/1941. В. М. о сповненіи личной заявочной повинности и о правилахъ, дотыкающихся эвиденціѣ вь связи зь личною повинностью по народной оборонѣ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1944. – № 1. – С. 6-7.

317. Распоряженіе м. кор. министра внутреннихъ дѣлъ № 500/1940. VII./б. по дѣлу личной явки иностранныхъ гражданъ, пребывающихъ вь предѣлахъ государства // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. 1940. – № 18. – С. 3-4.

318. Распоряженіе м. кор. министра внутрѣшнихъ дѣлъ число 95.300/1944. В. М. Ограниченія ѣзды на подкарпатску територію, дальше вь Мараморошску жупу, вь муницип. городь Унгварь и вь жупный городь Мункачъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1944. – № 18. – С. 3-5.

319. Вєсмь Начальникамъ Адм. Экспозит. Подкарпатской территоріѣ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1944. – № 18. – С. 9.

320. Распоряженіе м. кор. министра внутрѣшнихъ дѣлъ число 96.000/1944. В. М. Доповненіе распорядженія число 95.300/1944. В. М., выданного вь дѣлѣ обмеженія путешествованія на подкарпатску територію, дальше вь муницип. городь Унгварь и вь жупный городь Мункачъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1944. – № 19. – С. 5.

321. Распоряженіе м. кор. министра внутрѣшнихъ дѣлъ число 365.900/1944. XVIII. om. В. М. о залазѣ путешествія на одной части территоріѣ державы // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатський вєстник. – 1944. – № 33. –

С. 5-6.

322. Распоряжение м. кор. министерства № 9.000/1939. М. Е. в дѣлѣ разрѣшенія дальнѣйшого появленія періодическихъ газетъ и газетъ извѣщающихъ агенцій, появляющихся на снова присоединенныхъ къ Мадярской Святой Коронѣ областяхъ верховинской и подкарпатской // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 14. – С. 1-2.

323. Образецъ н-рѣ I. къ-у I. распоряженія н-рѣ 9.000/1939. М. Е. // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 14. – С. 3-6.

324. Распоряжение м. кор. министерства № 10.800/1939. М. Е. о контролѣ печати // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 21. – С. 2-3.

325. Распоряжение м. кор. министерства № 5.555/1940. М. Е. о цензурѣ печати // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 37. – С. 1-3.

326. Распоряжение м. кор. министерства число 6.300/1942. М. Е. о повинномъ опубликованю извѣщеній въ періодическихъ листахъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 46. – С. 3-4.

327. Распоряжение м. кор. министерского председателя № 11.120/1939. М. Е. в дѣлѣ новѣйшого дополненія распоряженія № 8.950/1939. М. Е. объ установленіи размѣровъ печатныхъ издѣлій, изготовляемыхъ на ротационной и листовой печатной бумагѣ и объ урегулированіи связанныхъ съ симъ отдѣльныхъ вопросовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 21. – С. 1-2.

328. Распоряжение м. кор. министерского председателя № 1.430/1940. М. Е. о дополненіи распоряженія за № 8.950/1939. М. Е., изданного в дѣлѣ установленія объема періодическихъ газетъ, производимыхъ на ротационной и листовой печатныхъ бумагахъ и урегулированія нѣкоторыхъ съ симъ связанныхъ вопросовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 9. – С. 2-4.

329. Распоряжение м. кор. министерского председателя число 5.300/1941. М. Е. о доповненне выданного распоряженія в дѣлѣ установленія розтягу печатныхъ выданъ, изготовленныхъ на ротационныхъ и арховыхъ печатныхъ паперахъ и упорядоченія поодинокихъ вопросовъ въ связи зъ тымъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 35. – С. 1-3.

330. О строгости цензуры // *Русская правда*. – 1939. – № 27. – С. 4.

331. Б. премьеръ графъ Бетлень о цензурѣ // *Русская правда*. – 1940. – № 69. – С. 1.

332. Розпоряженя м. кор. министерства № 8.150/1939. М. Е. Контроль призведеній иностранной печати // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 7. – С. 8-9.

333. Распоряжение м. кор. министерства число 10.930/1944. М. Е. в дѣлѣ изготовленія календаровъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 26. – С. 1-2.

334. Распоряжение м. кор. министерства № 2.700/1940. М. Е. в дѣлѣ некоторыхъ постановленій, касающихся организациі палаты печати // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 16. – С. 2

335. Распоряжение м. кор. министерства число 1.220/1944. М. Е. в дѣлѣ прекращенія членства жидовъ въ прессовой коморѣ, въ коморѣ театральныхъ артистовъ и фильмовыхъ артистовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 17. – С. 4-5.

336. Требуеть разрѣшенія хозяйственныхъ, социальныхъ и государственно-правовыхъ вопросовъ // *Русская правда*. – 1939. – № 41. – С. 1.

337. Рѣчь б. премьера А. И. Бродія въ мадьярскомъ парламентѣ // *Русская правда*. – 1939. – № 42. – С. 1.

338. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 94: Ужгородський бургомістр. Оп. 7. – Спр. 47. Список типографій г. Ужгорода. – На 5 арк.

339. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 67: Берегівський бургомістр. – Оп. 3. – Спр. 49. Відомості про кількість друкарень в місті Берегові. – На 7 арк.

340. Распоряжение м. кор. министра промышленности № 27.800/1940. Ир. М. по дѣлу дѣятельности канцелярій по размноженію // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 28. – С. 29.

341. Распоряжение м. кор. министерского председателя число 8.820/941. М. Е. в дѣлѣ отдачи радиоприемачовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 4. – С. 2.

342. Распоряжение м. кор. министерства число 1.310/1944. М. Е. в дѣлѣ забороненія слуханя заграничныхъ радиостанцій // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 16. – С. 2-3.

343. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 47: Наджупан Ужанської жупи. – Оп. 1. – Спр. 67. Листування з міністерством внутрішніх справ Угорщини про надання дозволу на діяльність політичних партій на Підкарпатті. – На 22 арк.

344. Распоряжение м. кор. министерства № 6.840/1940. М. Е. Участіе общественныхъ служащихъ въ дѣя-

- тельности политических партий // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 42. – С. 1-2.
345. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 94: Ужгородський бургомістр. – Оп. 7. – Спр. 26. Список политических партий и распоряжение начальника венгерского королевского военного штаба о роспуске партий. – На 8 арк.
346. Русская правда. – 1940. – № 57. – С. 1.
347. Депутат Петр Гайович о наших проблемах // Русская Правда. – 1939. – № 177. – С. 1.
348. Заседание МЕР // Карпаторусский голос. – 1941. – 18 марта. – С. 4.
349. Заседание МЕР в Унгваре-Ужгороде // Карпаторусский голос. – 1943. – 23 июня. – С. 2.
350. Заседание унгарской МЕР // Карпаторусский голос. – 1943. – 9 октября. – С. 2.
351. Конгресс руських националистов в Мукачево // Карпаторусский голос. – 1939. – 24 февраля. – С. 2-3.
352. Русская правда. – 1939. – № 1. – С. 1.
353. Репрезентанты русинского направления у г-на регентского комиссара // Карпаторусский голос. – 1941. – 1 марта. – С. 2.
354. Адальберт Ришко, председ. подкарпатской партии о необходимости создания партии, ее назначении, целях и заданиях // Карпаторусский голос. – 1941. – 4 марта. – С. 2-3.
355. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 47: Наджупан Ужанської жупи. – Оп. 2. – Спр. 95. Донесения полицейского капитаната г. Ужгорода о движении за создание самостоятельной Украины. – На 2 арк.
356. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 67: Берегівський бургомістр. – Оп. 1. – Спр. 740. Повідомлення під жупана березької жупи про реєстрацію зборів політичних партій (травень-вересень 1939 р.). – На 3 арк.
357. Распоряжение м. кор. министра внутренних дѣлъ число 170.212/1944. VII. б. Отмѣна запрета згромадження // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 19. – С. 6.
358. Распоряжение м. кор. министра внутренних дѣлъ число 175.500/1944. VII. а. въ дѣлѣ запрета собраний // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 23. – С. 5.
359. Распоряжение м. кор. министерства число 3.080/1944. М. Е. о розпущеню политических партий // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 38. – С. 1.
360. Союз угрорусских девиц и дамъ опять въ работе // Земледельский календарь на годъ 1941. – Унгварь: Книгопечатня Юлія Фельдешія, 1940. – 144 с. – С. 129-130.
361. Официальная часть. Его Ясновельможность Господинъ Регентъ... благоизволилъ назначити Александра Чугу... // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 21. – С. 1
362. Что съ нашими студенческими организациями? // Русская правда. – 1940. – № 47. – С. 2.
363. Распоряжение м. кор. министерства № 8.850/1940. М. Е. Дополнение распоряжения №8.110/1939. М. Е. объ ограничении права образования объединений // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 51. – С. 5.
364. Циркуляръ м. кор. министра внутренних дѣлъ число 185.000/1943. VII. б. Змѣна, наставша въ правовомъ кружѣ главного надзора различныхъ общественныхъ товариществъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1943. – № 7. – С. 13-14.
365. Кто можетъ быть членомъ О-ва им. Берчени // Карпаторусский голосъ. – 1941. – 11 февраля. – С. 4.
366. Дня 15 марта торжественно выступятъ члены о-ва имени «Берчени» // Карпаторусский голосъ. – 1941. 11 марта. – С. 2.
367. Импозантное основ. О-ва Берчений // Карпаторусский голосъ. – 1941. – 18 марта. – С. 2.
368. Интервью с главным советником при Регентском комиссаре о. Александром Ильницким // Русская правда. – 1940. – № 3. – С. 1-2.
369. Рочное общее собрание Подкарпатского Общества Наукъ // Литературна недѣля. – № 13. – С. 131.
370. Распоряжение м. кор. мин. вѣроисповѣдныхъ дѣлъ и народного просвѣщения №135.864/1939. VKM. IX. отд. въ дѣлѣ содѣйствования учительства публичныхъ школъ при обучении левенте и ведение левентскихъ обществъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 10. – С. 53.
371. Распоряжение м. кор. министра культу и народного просвѣщения и м. кор. министра народной обороны число 108.706/1942. V. К. М. въ дѣлѣ повѣреня и постановленя компетенцій школьного левентского команданта // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 30. – С. 15-16.
372. Распоряжение м. кор. министра народной обороны число 123.466/1942. Н. М. въ дѣлѣ установленя дѣлового порядка общинныхъ, жупныхъ, городскихъ участковыхъ левентовскихъ комиссій и участковыхъ левентовскихъ комиссій головного столичного города, такъ и муниципальныхъ и центральныхъ подкарпатскихъ левентовскихъ комиссій // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 46. – С. 7-9.

373. Распоряжение м. кор. министра культуры и народного просвещения число 9.800/1943. V.K.M. о организации добровольного двучего левентовского движения // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1943. – № 48. – С. 4.
374. Распоряжения м. кор. министра внутренних дѣлъ число 124.656/1941. В. М. выданное въ згодѣ зъ м. кор. министромъ народной обороны и зъ м. кор. министромъ финансовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 41. – С. 13-16.
375. Объявление // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 40. – С. 31.
376. Распоряжение м. кор. министерства число 3.050/1942. М. Е. о запрещеніи политической дѣятельности левентеповинного юношества // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 22. – С. 3.
377. Довганичъ П. Цель и значеня ОГМ-КАЛОТ-у на Подкарпатю / П. Довганичъ // Великий сельско-господарский календарь подкарпатского общества наукъ на рок 1943. – С. 64-66.
378. Угрорусскій скаутъ // *Русская правда*. – 1939. – № 52. – С. 2.
379. Воззвание къ начальникамъ скаута и ко всемъ, проникнутымъ скаутскимъ духомъ // *Русская правда*. 1940. – № 7. – С. 3.
380. Заповнення членскихъ местъ, упорожнившихся въ дочасномъ исповнительномъ комитетѣ Союза Мадярскихъ Жидовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 34. – С. 3.
381. Кто имѣеть избитательное право на нашей Родинѣ? // *Русская правда*. – 1940. – № 29. – С. 2.
382. Кто имѣеть избирательное право? // *Русская правда*. – 1940. – № 30. – С. 2.
383. Законъ о призыве депутатовъ изъ вновь присоединенныхъ областей и инкорпорации Карп. Руси принять единогласно // *Карпаторусский голось*. – 1939. – 25 июня. – С. 1.
384. Чемъ это объяснить? // *Русская правда*. – 1940. – № 23. – С. 2.
385. Наукові записки Ужгородського держуніверситету. – Т. 9. – Ужгород. – С. 375.
386. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 94: Ужгородський бургомістр. Оп. 7. – Спр. 7. Выписки изъ закона о порядке проведения выборов в Венгерский парламент. – На 11 арк.
387. Выборы въ парламентъ въ маѣ? // *Русская правда*. – 1940. – № 8. – С. 1.
388. Провѣрьте, находитеесь-ли въ списке избирателей! // *Русская правда*. – 1940. – № 49. – С. 2.
389. 300 возраженій подано противъ именныхъ списковъ избирателей въ Ужгородѣ // *Русская правда*. – 1940. – № 53. – С. 2.
390. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 45: Піджупан Ужанської жупи. – Оп. 2. – Спр. 254. Лиштування з сільськими нотаріатами про складання списків виборців по виборах до парламенту, з врахуванням виборчих прав населення (лютий 1939 - серпень 1940 рр.). – На 151 арк.
391. Почему такъ мало избирателей было внесено въ списки? // *Русская правда*. – 1940. – № 69. – С. 2.
392. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 1. – Спр. 2011. Рішення судів про позбавлення підсудних політичних прав та переписка з окружними начальниками по цьому питанню за 1941-1942 рр. – На 154 арк.
393. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 3. – Спр. 674. Сообщения административной экспозитуры о лишении политических прав граждан. – На 16 арк.
394. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 45: Піджупан Ужанської жупи. – Оп. 3. – Спр. 101. Ведомость граждан лишившихся политических прав. – На 7 арк.
395. Розпоряження м. кор. министерства ч. 7.790/1939. М. Пр. Проведеня в дѣйство законныхъ постановлень, относячихся до управлїеня муниципальнаго и общиннаго виборчого права жидов, як и относительно членства жидов в муниципальныхъ комиссіяхъ и в общинныхъ заступительствахъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 6. – С. 30-31.
396. Распоряжение м. кор. министра внутреннихъ дѣлъ число 1.113/1941. В. М. о ревизіи членского права въ муниципалитетной комиссіи и въ общинныхъ представительствахъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 8. – С. 31.
397. Распоряжение м. кор. министерства число 1.210/1944. М. Е. въ дѣлъ прекращенія публичной службы и публичнаго повѣреня жидовъ, дальше ихъ адвокатской дѣятельности // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 17. – С. 3-4.
398. A m. kir. helügyminisztér 312/1939. B. M. számu rendelete. A zsidók országgyűlési képviselőválasztójogának igazolása // *Budapesti közlöny*. – 1939. – Szám. 103. – Old. 2.
399. Парламентъ // *Карпаторусский голось*. – 1943. – 17 апреля. – С. 1.
400. Ильницкий А. Новорочна программа русинов / А. Ильницкий // Календарь «Гандья» на 1940-ый переступный рок. – С. 24.
401. Литературна неделя. – 1941. – Ч. 13. – С. 112.

402. Почему мы – карпатороссы, а не русины! // Карпаторусский голосъ. – 1939. – 12 марта. – С. 2.
403. Разговоръ с членом Верхней палаты Впр. о. Петром Демьновичем // Русское слово. – 1943. – 19 декабря.
404. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 3. – Спр. 525. Характеристика Ужанської жупи (население, отношение к венгерскому режиму, иные политические движения). – На 26 арк.
405. Однорочна праця рег. комиссара Миколая Козмы // Календарь «Гандя» на 1942 рокъ. – С. 21-25.
406. Регентский Комиссаръ розделивъ нагороды участникамъ третего курсу руського языка для мадярскихъ жандармовъ // Неделя. – 1942. – 6 декабря. – С. 2.
407. Распоряжение регентского комиссара подкарпатской территории № 1.501/1940. през. Перепись населения // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 51. – С. 21.
408. Распоряжение м. кор. министерства № 1.460/1940. М. Е. въ дѣлѣ записи въ торговый регистръ мадярского или русского названія фирмы, дѣйствующих на обратно присоединенной подкарпатской территории фирмъ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 9. – С. 5.
409. Севлюшь безъ русскихъ надписей // Русская правда. – 1939. – № 37. – С. 2.
410. Что слышно объ оправданіяхъ учителей и чиновниковъ // Русская правда. – 1940. – № 6. – С. 2.
411. Русская правда. – 1939. – № 14. – С. 1.
412. Въ Мукачевѣ и Ужгородѣ открываются параллельные угрорусскіе классы при высшей торговой школѣ // Русская правда. – 1940. – № 2. – С. 2.
413. Отрывки изъ одного письма // Русская правда. – 1940. – № 24. – С. 2.
414. Кто изъ женщинъ имѣетъ избирательное право? // Русская правда. – 1940. – № 34. – С. 2.
415. Мукачево безъ русскихъ надписей // Русская правда. – 1940. – № 43. – С. 2.
416. Почему не празднуютъ чиновники хустскаго суда русскія свята? // Русская правда. – 1940. – № 91. – С. 2.
417. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 1. – Спр. 4181. Переписка з міністерством внутрішніх справ Угорщини і переписка з окружними начальниками за 1942 р. про зміну прізвищ громадян. – На 4 арк.
418. Распоряжение м. кор. министра внутреннихъ дѣлъ № 21.923/1940. В. М. Установление названій приселковъ на территории возвратившейся къ Мадьярской Святой Коронѣ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 50. – С. 2-8.
419. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 45: Піджупан Ужанської жупи. – Оп. 3. – Спр. 167. Решение бургомистра г. Ужгорода Пелчарского Имре о переименовании названия улиц города. – На 2 арк.
420. Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 33. – С. 4-5.
421. Распоряжение м. кор. министра культа и нар. просвѣщенія № 19.185/1940. по дѣлу театрального разрѣшенія, удѣленного на территорию Подкарпатя, далѣе на территорию городовъ Унгвара и Мункача // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 37. – С. 12.
422. Земского Центрального Вѣдомства по Контролю Чужинцеві число 279.900/1941. въ дѣлѣ личной явки англійскихъ горожанъ, здержующихся на территории державы // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 2. – С. 17.
423. Распоряжение регентского комиссара подкарпатской области № 8.888/1940 // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 35. – С. 13.
424. Распоряжение м. кор. министра торговли и путей сообщенія число 237.576/1941. IV. 8. Въ дѣлѣ прегражденія приватного междугородного телефонічного сообщенія въ сѣверо-восточной части державы // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 34. – С. 16.
425. Официальная часть. М. кор. министр культа и народного просвѣщенія назначилъ учителями... // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 45. – С. 1-2.
426. Распоряжение м. кор. министра вѣроисповѣданія и народного просвѣщенія число 25.360/1941. V.K.M. о школованю дѣтей зъ мадярскимъ материнскимъ языкомъ // Kárpátaljai közlöny – Подкарпатский вѣстник. – 1941. – № 40. – С. 28.
427. Інформаційный переглядъ за мѣсяць септемберъ и октоберъ 1941 р. – С. 16-17.
428. Горальчукъ К. Меньшинства въ Мадьярии / К. Горальчукъ. – Изданіе автора. – Ужгородъ. – 1927. – 48 с.
429. Русская правда. – 1940. – № 58. – С. 1.
430. Распоряжение м. кор. министерства № 2.320/1941. М. Е. о внѣшкольномъ попеченіи и образованіи нѣмецкой молодежи. – № 16. – С. 3-5.

431. Распоряжение м. кор. министерства число 3.400/1944. М. Е. по дѣлу оправданя нежидовского происхождения // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 40. – С. 1-5.
432. Розпоряження м. кор. министерства № 8.360/1939. М. Е. въ дѣлѣ введенія въ жизнь постановленій о землевладѣльческой политикѣ предотвращенія (ограниченія) захвата позицій въ общественной и хозяйственной жизни жидами // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 8. – С. 6-10.
433. Распоряжение м. кор. министра земледѣлія число 210.000/1942 о инструкціи принудительныхъ управителейъ, назначеныхъ для принудительного управления жидовскихъ полево- и лѣсово-господарскихъ недвижимостей // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 31. – С. 3-8.
434. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 158: Адміністративна комісія Ужанської жупи. – Оп. 1. Спр. 139. Рішення адміністративної комісії про відібрання від євреїв землі та листування з господарським наглядом і Великоберезнянським нотаріальним урядом по цьому питанню. – На 17 арк.
435. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 1. – Спр. 4183. Переписка з окружними начальниками про розшук євреїв. – На 8 арк.
436. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 42: Ужанська адміністративна експозитура. – Оп. 1. – Спр. 1191. Лист міністерського радника Гийзи Голас від 2 вересня 1940 р. до адміністрації Ужанської експозитури щодо застосування обмежувальних положень статті закону IV: 1939 р. – На 6 арк.
437. Распоряжение м. кор. министерства число 1.750/1942. М. Е. въ дѣлѣ ограничена обороту и взятія подъ запретъ полевогосподарскихъ и лѣсогосударскихъ недвижимостей, находячихся въ власности жидовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 13. – С. 7-9.
438. Распоряжение м. кор. министерства число 3.530/1942. М. Е. въ дѣлѣ исключенія жидовъ изъ службы надзирателей, попечителей (управителей) дома // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1942. – № 26. – С. 4-5.
439. Распоряжение м. кор. министра земледѣлія число 535.000/1942 F. М. въ дѣлѣ переведеня полевогосподарскихъ и лесо-господарскихъ недвижимостей, находячихся въ власности жидовъ, на законныхъ детей, внуковъ адоптованныхъ и подставныхъ наследниковъ – нежидовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. 1942. – № 37. – С. 2-5.
440. Распоряжение м. кор. министерства правосудія № 43.300/1939. I. М. установленія поземельно-книжныхъ правилъ, нужныхъ для приведенія въ исполненіе з. ст. IV. 1939. объ ограниченіи преобладанія жидовъ въ общественной и хозяйственной жизни // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 13. – С. 31-34.
441. Распоряжение м. кор. министра внутреннихъ дѣлъ № 347.347/1939. В. М. Приведеніе въ исполненіе установленій, относящихся къ полицейскимъ разрешеніямъ, заключаемымъ въ стать закона IV:1939. объ ограниченіи преобладанія жидовъ въ общественной и хозяйственной жизни // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 3. – С. 35-44.
442. Свыше 1000 торговцевъ и ремесленниковъ будетъ переселено на угрорусскую територію // *Русская правда*. – 1940. – № 171. – С. 2.
443. Окончательное рѣшеніе // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 47. – С. 27.
444. Окончательное рѣшеніе // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1940. – № 48. – С. 30-31.
445. Распоряжение м. кор. министра народной обороны число 55.000/През. отд. 1942. въ дѣлѣ проведеня постановленній арт. зак. XIV: 1942., относячихся къ военной повинности жидовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1943. – № 5. – С. 9-13.
446. Распоряжение м. кор. министерства число 10.800/1944. М. Е. въ дѣлѣ сохраненія мадьярской духовной жизни отъ письменныхъ творовъ жидовскихъ авторовъ // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1944. – № 23. – С. 1-5.
447. Державний архів Закарпатської області. – Ф. 47: Наджупан Ужанської жупи. – Оп. 1. – Спр. 402. Проект обов'язкової постанови про поселення циган, які проживають на території міста місцевого самоврядування Ужгорода, до створеного з метою врегулювання питання закритого табору. – На 5 арк.
448. Распоряжение м. кор. министра внутреннихъ дѣлъ № 363.500/1939. VII. а. Приостановленіе дѣйствованія сектъ, угрожающихъ интересамъ отечественной обороны // *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 22. – С. 9-10.
449. Кризь пекло ГУЛАГів. (Документи, спогади, нариси) / Ред. О. Довганич; Передм. В. Приходько. – Ужгород: Поличка «Карпатського краю», 1996. – 185 с.
450. *Kárpátaljai közlöny* – Подкарпатский вѣстник. – 1939. – № 22. – С. 8-9.
451. Что съ оправданіемъ православныхъ священниковъ? // *Русская правда*. – 1940. – № 25. – С. 2.

452. Что съ оправданіемъ Греко-восточныхъ священниковъ? // Русская правда. – 1940. – № 153. – С. 2.
453. Водовозов В. В. Новая Европа / В. В. Водовозов. – Прага: Пламя, 1925. – 160 с.

ЗМІСТ ДОДАТКІВ¹

1. Постанова № 312.000/1939. В. М. угорського королівського міністра внутрішніх справ про підтвердження права євреїв обирати депутатів до державних зборів. – 6.05.1939 р.
2. Постанова № 6.200/1939. М. Е. угорського королівського міністерства про тимчасовий устрій державного управління повернутої до Угорської Святої Корони Підкарпатської території. – 22.06.1939 р.
3. Постанова № 6.210/1939. М. Е. угорського королівського міністерства про виконання завдань державної безпеки, зокрема нагляду за іноземцями, на повернутій до Угорської Святої Корони Підкарпатській території. – 22.06.1939 р.
4. Постанова № 25.964/1939. І. М. угорського королівського міністерства юстиції щодо регулювання судового та прокурорського діловодства на повернутих до Угорської Святої Корони Підкарпатських територіях. – 22.06.1939 р.
5. Постанова № 5.800/1939. М. Е. угорського королівського міністерства щодо організаційних положень юстиції, які стосуються повернутих до Угорської Святої Корони Підкарпатських територій. – 23.06.1939 р.
6. Постанова № 5.910/1939. М. Е. угорського королівського міністерства щодо початку дії угорського цивільного судочинства у кримінальних справах на повернутій до Угорської Святої Корони Підкарпатській території. – 23.06.1939 р.
7. Постанова № 5.920/1939. М. Е. угорського королівського міністерства щодо поширення на приєднану до Угорської Святої Корони Підкарпатську територію чинності правових норм цивільного судового та не судового процесу. – 23.06.1939 р.
8. Постанова № 14.500/1939. В. М. угорського королівського міністра внутрішніх справ про встановлення назв населених пунктів, а також територіальний поділ управлінських представництв і повітів на повернутій Підкарпатській території. – Червень 1939 р.
9. Постанова № 70.000/1939. В. М. угорського королівського міністра внутрішніх справ про набуття чинності Постановою № 6.210/1939. М. Е., а також територіальний поділ угорського королівського поліцейського управління прикордонної області та угорських королівських поліцейських представництв прикордонної області. – 30.06.1939 р.
10. Керівникові ужанського управлінського представництва. – 10.08.1939 р.
- 11. Розпорядження м. кор. міністерства ч. 7.720/1939. М. Пр. в дѣлѣ проведення в дѣйство IV. зак.: 1939 о ограничено преобладания жидов в публичном и господарском житю. – 18.08.1939 р.**
12. Розпорядження м. кор. міністерства ч. 7.800 з року 1939. М. Пр. в дѣлѣ організації і заповнення посад (довжностей) публичной служби на подкарпатских територіях, вернувшихся к М. Св. Коронѣ. – 19.08.1939 р.
- 13. Розпорядження м. кор. міністерства ч. 7.790/1939. М. Пр. Проведения в дѣйство законных постановлений, относячихся до управльня муниципальнаго и общиннаго выборочаго права жидов, як и относительно членства жидов в муниципальных комиссиях и в общинных заступительствах. – 19.08.1939 р.**
- 14. Розпорядження м. кор. міністерства ч. 7.300 1939. М. Пр. в дѣлѣ проведения в дѣйство 7-го §-а VI. зак.: 1939 о ограничено заволодѣния публичным и господарским житьем жидами. – 26.08.1939 р.**
15. Распорядженіе м. кор. міністерства № 8.020/1930. М. Е. въ дѣлѣ установленія правилъ чрезвычайнаго судопроизводства. – 28.08.1939 р.
16. Къ народу Угорщины! – 1.09.1939 р.
17. Распорядженіе м. кор. міністерства № 8.110/1939. М. Е. Ограниченіе права образования обществъ. – 1.09.1939 р.
18. Распорядженіе м. кор. міністерства № 8.120/1939. М. Е. объ ограниченіи права собраній.– 1.09.1939 р.
- 19. Распорядженіе м. кор. міністерства № 8.130/1939. М. Е. Изгнание и подверженіе подъ полицейскій надзоръ и сохраненіе. – 1.09.1939 р.**
20. Распорядженіе м. кор. міністерства № 8.140/1939. М. Е. Контроль печати. – 1.09.1939 р.
21. Распорядженіе м. кор. міністерства № 8.150/1939. М. Е. Контроль произведеній иностранной печати. 1.09.1939 р.
22. Распорядженіе м. кор. міністерства № 8.260/1939. М. Е. о разширеніи дѣйствія нѣкоторыхъ распоряженій, выданныхъ въ связи съ чрезвычайными маневрами. – 1.09.1939 р.
23. Распорядженіе м. кор. міністерства № 8.280/1939. М. Е. о правительственныхъ комиссарахъ для мобилизації державы. – 1.09.1939 р.

¹ Документи, номери і назви яких виділено у «Змісті», вкрадені плагіатором в Ігоря Мазурка.

24. Распоряжение м. кор. министерства № 8.300/1939. М. Е. об обязанности установить цены предметов. – 2.09.1939 г.

25. Распоряжение м. кор. министерства № 8.360/1939. М. Е. в деле введения в жизнь постановлений о землевладельческой политике предотвращения (ограничения) захвата позиций в общественной и хозяйственной жизни жидами. – 8.09.1939 г.

26. Заходи, пов'язані зі створенням Ужгородського відділу контррозвідки. – 10.10.1939 г.

27. Распоряжение м. кор. министра торговли и путей сообщения № 100.502/1940. К. К. М. по делу применения и приведения в исполнение постановлений, определенных для жидов в кругу приведения в оборот товаров, служащих для целей общественного потребления посредством организаций, установленных под комиссионерским или иным названием. – 10.02.1940 г.

28. Загальні муніципальні збори королівського міста з правом самоврядування Комарно. Обов'язкова постанова про порядок роботи загальних зборів муніципальної комісії. – 16.02.1939 г.

29. Загальні муніципальні збори королівського міста з правом самоврядування Комарно. Обов'язкова постанова про організацію та про порядок роботи малих муніципальних зборів.

30. Распоряжение м. кор. министерского председателя № 1.430/1940. М. Е. о дополнении распоряжения за № 8.950/1939. М. Е., изданного в деле установления объема периодических газет, производимых на ротационной и листовой печатных бумагах и урегулирования некоторых с ними связанных вопросов. – 24.02.1940 г.

31. Распоряжение м. кор. министерства № 1.440/1940. М. Е. по делу переходных установлений, находящихся в связи с вступлением в действие правовых норм по делам в роисповдным на возвратившихся к Мадьярской Святой Коронѣ подкарпатских территориях. – 24.02.1940 г.

32. Распоряжение м. кор. министерства № 1.460/1940. М. Е. в деле записи в торговый регистр мадыарского или русского названия фирмы, действующих на обратно присоединенной подкарпатской территории фирм. – 24.02.1940 г.

33. Распоряжение м. кор. министра внутренних дел № 1.550/1940. kih. по делу приведения в исполнение высочайшего указа о милости, изданного Его Ясновельможностью Господиномъ Регентомъ дня 28. февраля 1940. года касательно проступковъ, входящихъ в кругъ дѣятельности полицейскихъ уголовныхъ судовъ. – 6.03.1940 г.

34. Распоряжение м. кор. министра внутренних дел № 11.200/1940. по делу единовременных всеобщих контрольных прописокъ (заявлений). – 3.04.1940 г.

35. Распоряжение м. кор. министра торговли и путей сообщения № I ad. 211.819/1940. IV. 4. в деле пользования угрорусскимъ языкомъ в почтовой службѣ. – 3.04.1940 г.

36. Распоряжение м. кор. министра внутренних дел № 500/1940. VII/б. по делу личной явки иностранныхъ гражданъ, пребывающихъ в предѣлахъ государства. – 25.04.1940 г.

37. Розподіл справ управління віце-губернатора комітату Берег від 21 серпня 1941 р. – 21.08.1941 р.

38. Распоряжение м. кор. министерства число 1.750/1942. М. Е. в деле ограничения обороту и взятия под запретъ полевогогосподарскихъ и лѣсогосподарскихъ недвижимостей, находящихся в власности жидовъ. – 18.03.1942 г.

39. Місто місцевого самоврядування Ужгород, Губернатору. – 10.07.1944 р.

40. Проект обов'язкової постанови про поселення циган, які проживають на території міста місцевого самоврядування Ужгорода, до створеного з метою врегулювання питання закритого табору. – 12.07.1944 р.

41. Панові оперативному урядовому вповноваженому, м. Ужгород. Впорядкування циганського питання. 15.07.1944 р.

ПІСЛЯМОВА

Пропоноване читачам дослідження вирішує, на нашу думку, важливу і актуальну наукову проблему, суть якої полягає у виявленні особливостей правового становища регіону з метою врахування даного теоретичного знання для більш глибокого та об'єктивного розуміння еволюції державотворчих процесів історико-географічних земель України, у з'ясуванні специфіки співвідношення особи, су-

спільства і держави на теренах Закарпаття у 1939-1944 рр., коли край перебував у складі Королівства Угорщина.

Дискурсивне розуміння досягнень сучасної історико-правової науки, синтетичне застосування методологічних підходів при аналізі значного емпіричного матеріалу з предмету дослідження дозволяють сформулювати такі висновки.

Правове становище Закарпаття у складі гортистської Угорщини є складним політико-правовим феноменом, до сутнісних проявів якого можемо віднести статус регіону як адміністративно-територіальної одиниці, а також просторово і хронологічно визначену модель співвідношення особи, суспільства і держави на його теренах. Ця модель відображає динамічну взаємодію інституційного, нормативного і сутнісного компонентів, перші два з яких функціонально поєднуються через державний (політичний) режим. Останній є також тим змістовим каркасом, котрий визначає якісні характеристики правового становища у конкретному історико-правовому контексті і через який корелюються всі інші його елементи – система державних органів та установ, коло їхніх повноважень, наявність і дієвість місцевого самоврядування, особливості адміністративно-територіального статусу. Сутнісна складова правового становища ладу проявляється через сутність державного (політичного) режиму і є аксіологічною моделлю-телеотипом суспільно-владних відносин, яка одночасно є й механізмом їх реалізації.

Системно-синтетична природа режиму не дає можливості абсолютного виокремлення юридичної (формально-правової), політологічної (реальна картина функціонування державної влади) і філософсько-правової (ідеали, цілі, цінності права) складових цього явища без порушення його цілісності та об'єктивної картини. Таке розуміння явища зумовило вибір його класифікаційних параметрів у руслі досліджуваної проблеми, а саме: сутнісні виміри, що зумовили загальні засади співіснування особи, суспільства і держави, та субстанційно-функціональний інструментарій інституціалізації цих процесів на Закарпатті у 1939-1944 рр.

Державний (політичний) режим в Угорщині за часів правління регента М. Горті характеризується рисами й ознаками, які не ідентифікують його як тоталітарний, фашистський, чи режим військової диктатури. З іншого боку, поза сумнівом, зміст політико-правових відносин у країні в розглядуваний період не можна вважати таким, що відповідає принципам демократії. В юридичному аспекті, на нашу думку, гортизм є авторитарною системою, яка зі вступом країни у Другу світову війну почала еволюціонувати у військово-поліцейську державу, і тільки за часів короткого правління нілашистів перетворилася в диктатуру, якій притаманні риси нацистського режиму.

Встановлення та функціонування цієї системи на теренах нинішнього Закарпаття (на Підкарпатті) здійснювалося в аналогічному руслі, хоча й мало свою специфіку та деякі принципи відмінності. У цьому контексті можна зауважити таке. По-перше, попри сам акт окупації краю угорською армією окупаційний режим як реальний механізм тотального пригнічення місцевого населення мав місце тільки за часів правління військової адміністрації

(березень-червень 1939 р.) та військового управління регіоном (березень-листопад 1944 р.). При цьому застосування схожих методів відображало не стільки офіційний курс уряду, скільки свавілля військових. По-друге, з липня 1939 р. по березень 1944 р. на теренах нинішнього Закарпаття діяла цивільна адміністрація – регентський комісаріат Підкарпатської території, жителі якої дістали повноправне громадянство Угорської держави з усіма юридичними та фактичними наслідками, що надає цей статус, і не розглядалися владою як окуповане населення.

Правове становище Закарпаття у складі Угорщини найбільш чітко й повно простежується через діяльність специфічного квазіавтономного утворення, яке практично не мало реальних самоврядних повноважень, – регентського комісаріату Підкарпатської території. Воно характеризується окремими управлінськими структурами, властивими тільки для цього регіону (регентський комісар, Комісія пропозицій), які на власний спосіб підпорядковувалися державним органам Угорщини, мали особливий статус, повноваження, порядок формування; особливою нормативною базою, джерелами якої були законодавство Угорської держави, нормативні акти регентського комісаріату, а також (на початковому етапі) правові акти попереднього режиму (Чехословацька Республіка), якщо вони не суперечили цим першим двом; єдиною та ідентичною з усіма іншими частинами країни системою судових і правоохоронних органів, які не мали на Закарпатті жодних надзвичайних повноважень чи додаткової компетенції порівняно із загальноугорськими; посиленою військовою присутністю, яка, однак, не вилилась у домінування військових у кадровому питанні та у здійсненні ними управлінського процесу. Винятком є початковий і завершальний етапи угорської присутності в регіоні, коли мало місце військове управління.

Автор доходить висновку про те, що в юридичній площині регентський комісаріат Підкарпаття не виконував функцій окупаційної адміністрації, а був особливим засобом інкорпорації «знову приєднаних територій» у політико-правову систему Угорщини.

Проведений комплексний аналіз стану дотримання угорською владою основних особистих і громадянських прав місцевого населення дає підстави вважати, що: 1) на Закарпатті, як і по всій Угорщині, існувала узаконена, доволі розгалужена, однак не тотальна система контролю за громадянами та обмеження багатьох їхніх свобод; при цьому чиновники і службовці краю підлягали окремим перевіркам на «благонадійність» з огляду на їх недавнє перебування у складі іноземної держави; 2) партійна і громадська діяльність у регіоні характеризувалася деякою різноманітністю, місцеві лідери могли висловлювати певне незадоволення офіційною політикою уряду, однак реальної опозиційності та плюралізму

не допускалося; 3) навіть з огляду на доволі жорстке виборче законодавство Угорщини офіційний Будапешт не зважився на залучення краян до виборчого процесу, обмежившись кооптацією представників Закарпаття до парламенту; попри явне порушення політичних прав місцевого населення та чинного законодавства, подібний механізм забезпечив мінімальну спадковість у сфері електоральних традицій краю; 4) жорстка, а потім тотальна дискримінація єврейського населення (за винятком деяких категорій) здійснювалася передусім в економічній сфері, і не тільки на теренах Закарпаття, а й в усій Угорщині; фашистські методи щодо євреїв почали застосовуватися після приходу до влади нілашистів.

У галузі національної політики та державно-конфесійних відносин угорська влада діяла в руслі авторитарної шовіністичної ідеології «святостефанізму». Особливим у процесах денацифікації та мадяризації краю було те, що, крім традиційних форм і методів, офіційний Будапешт намагався нав'язати місцевому населенню концепцію його окремішності від українців і належності до так званого «угроруського народу», який споконвічно перебував під патронатом Угорської держави. Неугорське, зокрема українське населення регіону вважалося «молодшим братом» угорського народу, у правовому аспекті було з ним рівноправним і формально не підлягало будь-якій дискримінації за національною ознакою. Єврейське населення Закарпаття, зі свого боку, відчувало на собі жорстку дискримінацію в усіх сферах суспільного життя і своїм статусом не відрізнялося від інших євреїв, які проживали в Угорщині. Знищення їх як окремо взятої нації почалося з приходом до влади угорських фашистів.

Владне регулювання міжконфесійних відносин на нормативному рівні здійснювалося через заборону одних церков і фінансування інших, що свідчить про активне державне втручання в цю сферу. Офіційний Будапешт також активно використовував суперечності між керівництвом провідних релігійних конфесій задля посилення свого впливу в регіоні. Традиційні для римо-католиків преференції здобули греко-католики (уніати), а потім також і православні. Тобто в релігійних відносинах мала місце компромісна стратегія Угорщини щодо українського населення краю, абсолютна більшість якого нале-

жала до двох останніх релігійних напрямів.

Система органів управління, їхні структура і компетенція, а також комплекс державно-владних заходів, який було реалізовано в регіоні, система способів і методів їх здійснення характеризують правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. такими рисами. Перш за все, це відсутність принципової різниці між Підкарпатською територією та іншими частинами Угорщини з огляду на співвідношення структури і повноважень державних органів та органів місцевого самоврядування, на форми й методи практичного втілення владного впливу на населення, яке рідко виходило за рамки законодавчого поля. Другою рисою є двояке ставлення до статусу регіону як такого та до його жителів: це знайшло відображення, з одного боку, в певному лібералізмі у політичній сфері, проявами якого були, зокрема, лояльне ставлення до маріонеткової опозиції, участь місцевих депутатів у роботі угорського парламенту, проекти автономії краю, а з іншого – у посиленій активності каральних органів, яка була об'єктивно викликана необхідністю впровадження нової політико-правової системи і нейтралізації прихильників старої на фоні участі Угорщини у війні. Репресії, однак, не мали превентивного і масового характеру, а колишні та потенційні супротивники уряду не підлягали тотальному та безкомпромісному знищенню. Третя риса – нетоталітарне спрямування офіційної ідеології «святостефанізму», плюралізм тенденцій у векторах державної політики щодо регіону, формах і методах її здійснення. Ці чинники свідчать про авторитарну сутність державного (політичного) режиму, який гортистська Угорщина реалізовувала на теренах Закарпаття в період діяльності регентського комісаріату Підкарпатської території.

Вважаємо, що зміст і результати нашого дослідження зумовлюють подальшу розробку таких наукових проблем: комплексний аналіз нормотворчої та адміністративної діяльності регентського комісаріату Підкарпаття; правового статусу і діяльності партій та громадських організацій краю в 1939-1944 рр.; структури, повноважень та функціонування судових і правоохоронних органів у регіоні; особливостей організації місцевого самоврядування; правового регулювання у сфері національної політики.

Далі до Вашої уваги – автореферат кандидатської дисертації І. Мазурка.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Мазурок Ігор Олегович

УДК 34 (091) : 94 (477.87) «1939/1944»

**ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЗАКАРПАТТЯ У 1939-1944 рр.
(Історико-правове дослідження)**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія правових і політичних вчень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня **кандидата юридичних наук**

Київ-2009

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Чехович Валерій Анатолійович**.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрНУ, керівник департаменту з діяльності правоохоронних органів РНБО **Ярмиш Олександр Назарович**; кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права і порівняльного правознавства Ужгородського національного університету **Гомонай Василь Васильович**.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Перебуваючи після Першої світової війни у складі різних держав, що змінювали одна одну, українське населення Закарпаття накопичило унікальний досвід національного самозбереження, державотворення та змагань до об'єднання в єдину, незалежну Українську державу, виробивши при цьому специфічні правові традиції щодо права і влади. Наступність цих традицій, що тяжіли до визнання права як важливого інструменту соціального регулювання, дала змогу виробити культуру законслухняності й поваги до державних інституцій. Розуміння названих особливостей правосвідомості, які збереглися до сьогодні, сприятиме оптимізації адміністративної реформи, регіональної політики, відносин у системі співвідношення місцевого самоврядування та державного управління на сучасному етапі. Відповідно до цього, виникає нагальна потреба в розкритті еволюції традицій державотворення та особливостей функціонування правових інститутів на Закарпатті в нерозривному зв'язку з попереднім і наступними історичними періодами їх розвитку.

Тема є актуальною, насамперед, для вирішення нагального завдання – уникнення упередженого тлумачення статусу українців, які в ХХ ст. були відірвані від України у складі СРСР, висвітлення змагань на створення ними специфічних форм взаємовідносин із титульною нацією задля збереження національної ідентичності. Унікальність традиційної багатовікової толерантності населення краю в царині міжнаціональних стосунків актуалізує

вивчення їх юридичного аспекту і ролі держави в цьому процесі; дослідження моделей співіснування націй у поліетнічних утвореннях, обопільних намагань українських та угорських політичних сил в умовах авторитарного режиму правовим шляхом побудувати толерантні взаємини сприятиме адекватному розумінню неоднозначних і делікатних моментів в історії відносин обох народів у світлі спільних європейських перспектив.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана як частина загального плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Київського національного університету ім. Т. Шевченка відповідно до бюджетної теми № 06БФ042-01 «Механізм адаптації законодавства у сфері прав громадян України до законодавства Європейського Союзу», номер державної реєстрації 0106U006631.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертації є з'ясування особливостей правового становища Закарпаття в 1939-1944 рр. і розкриття правових аспектів взаємодії та співвідношення особи, суспільства й держави в регіоні.

Поставлена мета досягається в ході вирішення таких конкретних завдань: 1) розглянути гносеологічні, онтологічні і праксеологічні аспекти компонентного складу правового становища як такого, визначити юридичні характеристики окупаційного режиму та режиму військової диктатури; 2) дати загальну характеристику політико-правової системи гортистської Угорщини в контексті особливостей її функціонування на Закарпатті у розглядуваний

період; 3) проаналізувати основні підходи центральної влади та регіональної політичної еліти до визначення статусу Закарпаття у складі Угорщини, що знайшли відображення у проектах автономії краю, визначити ступінь їх реального втілення у правову дійсність; 4) розкрити специфіку інституційної основи правового становища Закарпаття у складі Угорщини, зокрема системи адміністративно-територіального поділу, структури та співвідношення повноважень місцевих і центральних органів, місця й ролі в ньому військових та правоохоронних відомств; 5) визначити загальну спрямованість та еволюцію нормативно-правових засад процесу реалізації влади і основних тенденцій державної політики Угорщини на Закарпатті крізь призму визнання та дотримання основних громадянських прав і свобод.

Об'єктом дослідження виступають суспільно-політичні відносини на Закарпатті у 1939-1944 рр., під час перебування краю у складі Королівства Угорщина.

Предметом дослідження є правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. у складі Королівства Угорщина як політико-правова модель взаємовідносин між особою, суспільством і державою в регіоні у досліджуваний період.

Методи дослідження. В основу дослідження правового становища Закарпаття у 1939-1944 рр. покладено принципи синтетичності та мультипарадигмальності наукового знання. Це зумовило застосування системи таких методів і підходів, зокрема: *діалектичного методу* – для виявлення особливостей становлення і функціонування державно-правових інститутів у регіоні; *системного методу* – для визначення місця, ролі, напрямів взаємодії інституційного і нормативного компонентів державного (політичного) режиму Угорщини та їхніх взаємовпливів із елементами закарпатського соціуму; *історико-правового методу* – для з'ясування характеристик державного (політичного) режиму та правового становища в контексті конкретної історичної ситуації, факторів, що вплинули на їхню динаміку; *синергетичного підходу* – для класифікації політичної системи Угорщини як відкритої чи закритої, розкриття впливу коливань її внутрішньої і зовнішньої політики та конфлікту інтересів правлячої верхівки на політико-правові процеси в краї; *методу формальної юридичної логіки* – для визначення основних понять юридичних конструкцій, адекватного розуміння і тлумачення змісту нормативного компоненту функціонування державного (політичного) режиму Угорщини в регіоні; *соціологічного методу* як засобу ідентифікації динаміки співвідношення формального права і реальної правової дійсності на Закарпатті в 1939-1944 рр.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період із середини березня 1939 р. (ліквідація Карпатської України) до кінця жовтня 1944 р. (прихід радянських військ у регіон), коли територія, яка

сьогодні практично збігається з межами Закарпатської області України, входила до складу Королівства Угорщина (Magyar Királyság) і мала офіційну назву «Підкарпатська територія», або «Підкарпаття» (Kárpátaljai).

Джерельну базу дослідження становлять нормативні акти – закони Угорського парламенту, укази регента Горті, розпорядження угорського уряду, окремих міністерств, регентських комісарів Підкарпаття та інших органів і посадових осіб, які діяли в регіоні. Використано також періодичні видання того часу, спогади учасників подій. В основу дисертації лягли теоретико-правові праці Ф. Бенетона, А. Венгерова, М. Джиласа, В. Каленського, В. Кітаєва, В. Котюка, В. Кулапова, В. Лемака, Ю. Лейбо, С. Линецького, А. Малька, М. Марченка, А. Медушевського, В. Нерсесянца, Е. Онана, С. Рябова, Д. Сарторі, В. Селіванова, В. Сухоноса, В. Тененбаума, Ю. Тихомирова, Ю. Тихонравова, В. Чіркїна, О. Ярмиша, а також історико-правові дослідження Ю. Бисаги, В. Гончаренко, В. Кульчицького, М. Настюка, Б. Тищика, В. Чеховича. Використано роботи історичного характеру, що стосуються теми дисертації. Це праці М. Адама, Б. Албонці, О. Барана, М. Болдижара, Г. Вашаша, В. Гомоная, І. Гранчака, О. Данко, О. Довганича, Б. Желіцкі, Д. Каллаї, Л. Контлера, П. Магочія, В. Маркуся, М. Ормош, Р. Офіцинського, З. Пашкуя, А. Пекара, А. Пушкаша, Л. Тілковського, Ч. Фединець, В. Худанича, А. Чизмадіа, П. Чучки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній юридичній науці проведене комплексне дослідження особливостей правового становища Закарпаття (Підкарпатської території) у 1939-1944 рр. у складі Королівства Угорщина, охарактеризовано нормативно-інституційну основу реалізації державної влади в регіоні, проаналізовано рівень законодавчого забезпечення та реального дотримання основних громадянських прав місцевого населення.

Наукова новизна роботи полягає в такому.

1. Вперше, з юридичної точки зору, доведено, що місцеве населення не розглядалося як вороже чи окуповане, а мало статус громадян Угорщини. Обмеження його особистих і політичних прав, незавершеність автономістських процесів значною мірою були зумовлені війною в Європі. Правове регулювання національних і міжконфесійних відносин визначалося асиміляторською та денацифікаторською ідеологією святостефанізму, сутність, способи і методи реалізації якої були авторитарними.

2. Обґрунтовано думку, згідно з якою репресії Угорської держави щодо населення регіону за часів регентського комісаріату були не масовими та превентивними, а вибірковими, що характерно для авторитарного режиму. Доведено, що чітко зафіксована на нормативному рівні дискримінація єврейського населення здійснювалася по всій Угорщині

й була загальноєвропейською тенденцією. Геноцид євреїв на Закарпатті (і відповідно, його законодавче забезпечення) розпочався лише після фактичної ліквідації суто гортистського режиму та окупації країни німецько-фашистськими військами.

3. Дістало подальший розвиток вирішення проблеми принципової різниці етапів реалізації державно-владної політики Угорщини на Закарпатті, якісні характеристики якої змінювалися в такій послідовності: правління військової адміністрації – діяльність регентського комісаріату Підкарпаття – фактичне панування угорських фашистів (нілашистів). Юридичні аспекти специфіки кожного етапу полягають у тому, що: з моменту вторгнення угорської армії 15 березня 1939 р. до введення цивільної адміністрації 27 червня 1939 р. в регіоні діяв військовий окупаційний режим, а не військова диктатура. Запровадження специфічного квазіавтономного утворення – регентського комісаріату Підкарпаття – було спрямоване на включення регіону в державно-правове поле Угорщини і характеризує режим цього етапу як стабілізаційно-інкорпуючий. Прихід до влади угорських фашистів кардинально змінив внутрішню і зовнішню політику країни, тому ототожнення даного етапу з режимом гортизму не вбачається коректним.

4. Підтверджено, що в політико-правовому аспекті позиція офіційного Будапешта щодо правового становища Закарпаття та його мешканців характеризується явним превалюванням поліцейських тенденцій над окремими спорадичними проявами лібералізму – певною лояльністю до ворогів режиму, існуванням маріонеткової опозиції, обмеженим квазіплюралізмом у суспільно-політичному житті. Подібна модель реалізації влади дозволяє розглядати Закарпаття (і його правове становище) не як окупаційну зону, де здійснювалася військова диктатура, а як особливу адміністративно-територіальну одиницю Угорщини, де існував авторитарний режим.

5. Уточнено структурну будову такого явища, як правове становище, в якій виділено інституційний, нормативний і сутнісний компоненти, а в якості іманентно-змістового каркасу – державний (політичний) режим. Останній позиціонується як просторово-часова модель взаємовідносин особи, суспільства і держави, основні складові якої є водночас критеріями її ідентифікації. З цих позицій підтверджено висновки новітніх історичних досліджень щодо авторитарної природи гортистського режиму.

6. Введено в науковий обіг масив архівних документів та опублікованих нормативних актів Угорщини, які дотепер практично не використовувалися в історико-правових дослідженнях. Це дозволяє по-новому інтерпретувати політико-правові процеси, що відбувалися на теренах нинішнього Закарпаття в досліджуваній період, зокрема, у сфері

державно-конфесійних відносин; у питаннях дотримання особистих і громадянських прав місцевого населення; у ставленні влади до опозиції; а також у питаннях щодо офіційного статусу краю у складі Угорщини та класифікації державного (політичного) режиму, який діяв у регіоні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості, з одного боку, глибше зрозуміти еволюцію політико-правових процесів в історико-географічних регіонах України та специфіку правової свідомості їх населення, а з другого – використати особливості такого досвіду в сучасній вітчизняній практиці державотворення. Сформульовані в дисертації висновки можуть знайти застосування в таких сферах:

1) у *науковій* – для подальшої наукової розробки проблеми динаміки та особливостей державно-правового розвитку в контексті історії держави і права України та країн Європи, при написанні окремих комплексних праць з історії держави і права всіх українських земель, зокрема і Закарпаття, що охоплювали б увесь період їх історичного розвитку;

2) у *правотворчій* – законодавці та представники інших правотворчих органів можуть скористатися ними для інтенсифікації та поглиблення правової реформи в Україні, зокрема: а) для оптимального проведення політичної та адміністративної реформ, удосконалення системи місцевого самоврядування з урахуванням регіональних традицій у цих галузях; б) для подальшої роботи зі створення стабільної та ефективної законодавчої бази з метою цивілізованого врегулювання міжнаціональних і міжконфесійних відносин;

3) у *навчально-методичній* – в процесі підготовки фахівців-юристів, зокрема в ході викладання навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною і оригінальною науковою роботою. Сформульовані основні положення, які характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів є особистим внеском здобувача у вирішення поставленої проблеми.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Результати дисертаційного дослідження доповідалися на міжнародних конференціях: «Теорія і практика євроінтеграційних процесів вищої освіти і науки» (Ужгород, 2006), «Правові та фінансові механізми муніципального управління» (Київ, 2007), «Актуальні питання конституційно-правового статусу національних меншин: український та зарубіжний досвід» (Ужгород, 2007). Тези всіх виступів, а також підготовлені на їх основі статті опубліковані.

Структуру роботи обумовлено метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі

вступу, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел.

Повний обсяг дисертації становить 218 сторі-

нок; він включає, зокрема, список використаних джерел у кількості 453 найменувань, поданий на 42 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *Вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, показано її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження; розкрито методологічну основу роботи, джерельну базу та рівень історіографічної розробки; окреслено її хронологічні рамки; сформульовано наукову новизну і вказано на практичне значення дисертації.

У першому розділі *«Закарпаття в контексті функціонування політичної системи гортистської Угорщини»* показано методологічну основу дослідження, проаналізовано його джерельну базу та історіографію, дано політико-правову характеристику статусу Закарпаття у складі Угорської держави.

У підрозділі 1.1. *«Методологічна основа та джерельна база дослідження, історіографія проблеми»* описано систему методів і підходів, застосування якої уможливило якомога повне та об'єктивне розуміння досліджуваних явищ, охарактеризовано комплекс джерел із проблеми та її історіографію.

Історико-правові дослідження, що здійснюються в руслі доповнюваності та діалогу парадигм, поєднують у собі три складові: сучасну філософію як дискурс світорозуміння; філософію права як методологію і методику правових досліджень; історіофілософію як загальну методологію власне історії як науки. Аналіз правового становища та державного (політичного) режиму значною мірою зумовлюється специфікою простору й часу їх існування, різницею між формальними нормами та реальними правовідносинами, оцінкою явищ правового життя минулого з уникненням сучасного їх тлумачення та накладання на них модерних юридичних конструкцій, концепцій і понять. Даний аналіз зумовлений також неможливістю абсолютного виокремлення юридичної, політологічної і філософсько-правової складових цих явищ без порушення їх цілісної та об'єктивної картини. Відтак використання в роботі діалектичного та синергетичного підходів, системного, функціонального, історичного, соціологічного, порівняльно-правового, формально-юридичного методів уможливило всебічний аналіз предмету дослідження.

Джерельну базу дисертації склали: угорські закони; розпорядження уряду, які конституювали статус Закарпаття у складі Угорщини, регулювали процеси реалізації влади в краї та основні права і свободи громадян. Реальну практику функціонування владних структур у регіоні відображено в актах центральних і місцевих адміністративних та

правоохоронних органів, повідомленнях і донесеннях посадових осіб, документах інструктивно-аналітичного характеру. Сюди також належать проекти автономії краю, статистичні дані, тогочасна преса, спогади і щоденники учасників подій. Масив неопублікованих джерел включає понад п'ятдесят справ із восьми фондів Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО). Історіографія представлена узагальнюючими і вузькоспеціальними дослідженнями історичного та історико-правового аспекту проблеми і відображає різноманітні оцінки проявів гортистського режиму на Закарпатті.

У підрозділі 1.2. *«Політико-правові характеристики статусу Закарпаття в складі Угорської держави»* розглядається системно-структурна природа правового становища та державного (політичного) режиму, подається загальна характеристика політичної системи гортистської Угорщини.

Правове становище Закарпаття а період 1939-1944 рр. визначається його правовим статусом та існуючим державним (політичним) режимом і проявляється через специфіку регіону як адміністративно-територіальної одиниці у складі Угорщини, особливості системи діючих тут державних і правових інституцій, своєрідність процесів реалізації державної влади, дотримання прав і свобод у краї. В державному (політичному) режимі, що є змістовим каркасом правового становища, виділено інституційний, нормативний і сутнісний компоненти, які трансформуються в параметри його класифікації. Сутнісні виміри зумовлюють загальні засади співіснування суспільства і держави, характер співвідношення особи, громадських інститутів закарпатського соціуму та Угорської держави.

В Угорщині за часів правління Горті не було тоталітарного режиму німецького, італійського чи радянського зразка, не було створено класичної фашистської корпоративної системи, а політико-правову ситуацію в країні не можна класифікувати як військову диктатуру. Мав місце авторитарний державний (політичний) режим, жорсткість якого посилилася відповідно до геополітичної ситуації в Європі.

Другий розділ *«Нормативно-інституційний механізм організації державної влади на Закарпатті у 1939-1944 рр.»* присвячено процесам входження Закарпаття в політико-правовий простір Угорщини та конституювання системи адміністративних, судових і правоохоронних структур у регіоні.

У підрозділі 2.1. *«Запровадження державних*

і правових інститутів Угорщини на Закарпатті» висвітлюється послідовність включення краю у правову систему Угорщини, аналізуються події, пов'язані з наданням регіону автономії.

Загарбання Закарпаття 15 березня 1939 р. розглядалося керівництвом Угорщини не як акт окупації, а як життєво необхідний для країни крок, спрямований на відновлення історичної справедливості, порушеної Тріанонським договором, повернення «братніх народів» під крило Угорської держави в руслі ідеології святостефанізму. З 18 березня по 27 червня 1939 р. у краї діяла військова адміністрація – централізована колегіальна управлінська вертикаль, яка продовжувала виконувати функції ще чехословацького державного механізму. Формально вона співпрацювала з місцевими представниками й не мала легальних надзвичайних повноважень, крім тих, які безпосередньо впливали із ситуації бойових дій.

Процес конституювання угорських правових норм у регіоні здійснювався поетапно, без радикальної зміни старого правового режиму на новий, без введення надзвичайного, репресивного чи дискримінуючого місцевого населення законодавства. Якщо не брати до уваги не санкціоновані центральним урядом свавільні дії військових, Закарпаття не мало статусу окупаційної зони з окремим правовим режимом. Період правління військової адміністрації не являв собою військову диктатуру, а передбачався як початковий, перехідний етап перед встановленням у краї цивільного управління, що підтверджується створенням регентського комісаріату Підкарпаття та процесами, пов'язаними з наданням краю автономії.

Аналіз останніх досліджень засвідчує, що кількість відповідних проектів, статус їхніх авторів та рівень процедури обговорення зумовлювали потенційно високу можливість їх втілення в життя; однак представлені проекти, які декларували деякі правові гарантії та окреслювали певні юридичні механізми збереження національної ідентичності українців Закарпаття, не могли задовольнити ні населення краю, ні його політичну еліту. Через геополітичну ситуацію та суперечності всередині керівництва Угорщини вони не були реалізовані, однак стали свідченням доволі цивілізованих намагань влади інкорпорувати великий неугорський анклав.

У підрозділі 2.2. *«Правовий статус регентського комісаріату Підкарпаття»* розглядаються адміністративний поділ, особливості системи адміністративних органів, посадових осіб та органів місцевого самоврядування, установлених Угорською державою на Закарпатті.

У краї було створено специфічну, порівняно з іншими регіонами Угорщини, управлінську інституцію – регентський комісаріат Підкарпатської території на чолі з регентським комісаром. Терито-

ріально край поділявся на три адміністративні експозитури (області) і дванадцять округів зі звичайним для воєнного часу правовим режимом. Статус регентського комісара поєднував компетенцію губернатора адміністративно-територіальної одиниці Угорщини, місцевих представництв і деяких міністерств, а порядок призначення посадових осіб адміністративно-територіальних одиниць краю, обсяг їхньої компетенції свідчать про жорстку централізацію влади в регіоні навіть на повітовому рівні.

Місцеве самоврядування в Угорщині й на Закарпатті в період гортизму в системно-структурному, організаційному та кадровому аспектах багато в чому було складовою державного управління. Формальна і фактична залежність представницьких органів територіальних громад краю від центрального уряду, суміщення надзупаном представницьких, адміністративних та правоохоронних функцій, призначення, а не обрання місцевих представників, врахування їхньої минулої політичної діяльності свідчили про відсутність реальних механізмів здійснення місцевого самоврядування в регіоні.

Регентський комісаріат передбачався як перехідна модель перед наданням краю автономії і проіснував до приходу радянських військ у вигляді квазіавтономного утворення. Специфіка цієї інституції, як і правового становища Закарпаття загалом, в юридичному контексті полягає в тому, що це була не окупаційна адміністрація, а особлива форма інкорпорації «знову приєднаних територій» у політико-правову систему Угорщини, з урахуванням місцевих та геополітичних реалій.

У підрозділі 2.3. *«Організація судових та правоохоронних органів на Закарпатті»* аналізуються їхні структура та повноваження, специфіка у співвідношенні із загальноугорськими.

Структура і функції судових органів, що діяли на Закарпатті, порядок призначення суддів були ідентичні загальноугорським. Наявність спеціалізованих судів та колегій, розгалужена їх мережа на території краю свідчать про застосування саме судової процедури при вирішенні соціальних конфліктів. Перехід до нової судової системи та заміна військового судочинства на цивільне здійснювалися в регіоні з дотриманням наступності процесуальних дій. Значна кількість справ вирішувалася в адміністративному порядку управлінськими та правоохоронними структурами на місцях, що вказує на суттєву роль останніх у процесі здійснення правосуддя. Особливих, спеціальних судових органів, підпорядкованих армії і створених тільки для функціонування в межах регіону, не існувало. Існувало прискорене («статаріальне») судове провадження з усіма ознаками надзвичайного та особливого суду. Часова і просторова дискретність даної інституції, її колегіальний характер, обмеженість компетенції суворо визначеним переліком тяжких злочинів, дотримання багатьох прав обвинуваченого дозволяють

вбачати в ній орган квазіправосуддя. Судових чи позасудових інституцій та процедур, створених тільки на Закарпатті чи спеціально для регіону, не існувало.

Структура та повноваження поліції в регіоні не відрізнялися від загальноугорських, а наявність прикордонної поліції зумовлювалася геополітичною специфікою краю. Право цих органів на досудові репресії та переслідування осіб за політичне минуле, апеляція на дії поліції не до суду, а до міністра внутрішніх справ створювали підґрунтя для порушення прав людини в рамках нормативного поля. Жандармерія підпорядковувалася військовому міністерству й одночасно виконувала розпорядження адміністративних органів, фактично суміщаючи наглядові, поліцейські, адміністративні та каральні функції. Прокуратура діяла в рамках судової системи, виконувала функції державного обвинувачення, слідувала за дотриманням законності під час слідчого та судового процесів, могла сама порушувати і розслідувати кримінальні справи. Адвокатура практично цілковито була під контролем держави. Армія продовжувала відігравати значну роль у процесі управління краєм, а контррозвідка, незважаючи на формально вузьке коло відання, фактично користувалася надзвичайними повноваженнями.

Третій розділ *«Особливості реалізації державної влади та дотримання прав і свобод на Закарпатті»* розкриває специфіку співвідношення особи, суспільства та держави в регіоні в період 1939-1944 рр.

У підрозділі 3.1. *«Форми і методи реалізації державної влади на Закарпатті»* аналізується система правового регулювання, яка реалізовувалася Угорщиною на теренах краю.

Політика центрального уряду на Закарпатті, як і по всій Угорщині, проводилася в рамках надзвичайного військового законодавства, що вплинуло на форми і методи діяльності адміністративного апарату на місцях. Процедура «виправдання» як механізму відсіву ненадійного контингенту засвідчила частково неспроможність, частково небажання нової влади вилучити з громадсько-політичного життя всіх опонентів та її здатність йти на компроміс у межах реалій управлінської сфери та здорового глузду. Роботи з оборони вітчизни, експропріації вказують на значний ступінь втручання держави у свободу індивіда, однак названі заходи здійснювалися в рамках законодавства воєнного часу й не допускали тотального контролю влади над особою, не робили її абсолютно беззахисною перед владною системою краю. Мешканці Закарпаття були повноправними угорськими громадянами і в рамках концепції «Великої Угорщини» та чинного законодавства не розглядалися як окуповане населення. Щоправда, потрібно вказати на потужні спроби військових кіл перетворити Закарпаття в зону військового правління та окупаційну територію. Однак подібні на-

магання не набули масштабного втілення в офіційному процесі реалізації влади.

Інтенсивність і методи впливу на супротивників режиму змінювалися залежно від зовнішніх та внутрішніх чинників; загалом, якщо залишити осторонь єврейське питання, вони залишалися в рамках авторитарних тенденцій. Репресії Угорської держави на Закарпатті були вибірковими, не масовими й не мали превентивного характеру. Такі акції проводилися здебільшого військовим відомством. Найбільшу інтенсивність і почасти свавільний характер вони мали на двох етапах – у період управління військовою адміністрацією та під час правління нілашистів. Тиск чинився на супротивників режиму – партизан, комуністів, діячів Карпатської України за їхній активний опір і непокору владі. Виняток становили євреї, які після відставки Горті та фактичної зміни режиму підлягали геноциду. Загалом ці тенденції, а також відсутність образу «ворога народу» і публічних процесів із цього приводу, відсутність фактів розстрілу заручників як відповіді на опір, адекватність міри покарання вчиненим у воєнний час злочинам вказують на жорстку авторитарну, однак не тоталітарну сутність режиму.

У підрозділі 3.2. *«Дотримання основних громадянських та політичних прав місцевого населення»* розглядаються процеси, пов'язані з визнанням та забезпеченням Угорською державою основних прав людини на Закарпатті.

У цій галузі існувала нормативно забезпечена та розгалужена система контролю над індивідом, завдяки якій будь-яку потенційно можна було так чи інакше репресувати. Здійснювалася відкрита дискримінація єврейського населення за національною ознакою. Відсутність вільної преси, ліберального виборчого законодавства, ефективного партійного плюралізму та незалежного від держави громадського сектора значною мірою позбавляли місцеве населення можливості впливати на політичні процеси. Регулювалися досліджувані відносини переважно через адміністративні, а не судові процедури, при цьому міри покарання обмежувалися штрафами та незначними строками ув'язнення. Позитивним було те, що місцеву політичну еліту не було знищено, вона офіційно продовжувала свою діяльність і навіть дозволяла собі певну критику влади, зрозуміло, у форматі «святостефанської» ідеології.

Зважаючи на воєнну ситуацію, специфічне геополітичне розташування регіону, така картина з дотриманням основних прав місцевого населення є характерною для авторитарного режиму.

У підрозділі 3.3. *«Правове регулювання національного питання та владно-конфесійні відносини на Закарпатті»* розкривається характер державного впливу в національній та релігійній сферах суспільного життя краю.

Владна політика в зазначених галузях мала дискримінаційний характер, етатистський зміст та

авторитарну сутність. Її особливостями були: надання преференцій угорському та німецькому населенню і жорстке обмеження в правах євреїв; обстоювання владою ідеї «угроруського» народу, який начебто є окремим від українського і братнім угорському; зважена політика щодо провідних конфесій краю. Останній фактор є показовим, оскільки релігійна належність у регіоні традиційно ідентифікувала національну і навпаки.

Визначальною у досліджуваних процесах була ідеологія «святостефанізму», яка не була тоталітарною. Аналіз нормативної основи правового регулювання національного питання на Закарпатті, форм і методів його здійснення дозволяє класифікувати режим як авторитарний, антиукраїнський, спрямований на створення комплексу «угроросса», «молодшого брата» угорського народу. Така політика реалізовувалася шляхом репресій та ізоляції українофілів (як радянських, так і галичанських «незалежних»), стимуляції русофільського, білоемігрантського напрямку. Разом з тим були намагання згладити національні суперечності шляхом довготривалих нерадикальних заходів, роз'яснювальної роботи як серед представників титульної нації, так і серед інших національностей, зрозуміло, з метою денационалізації та цілковитого підпорядкування етнополітичної свідомості місцевого населення ідеї угорської державності.

У **Висновках** дисертації підбиваються підсумки дослідження, визначаються основні результати, що зумовили самостійність та значимість роботи. Дискурсивне розуміння досягнень сучасної історико-правової науки, синтетичне застосування методологічних підходів при аналізі значного емпіричного матеріалу з предмету дослідження дозволяють сформулювати такі висновки.

1. Правове становище Закарпаття у складі гортистської Угорщини є складним політико-правовим феноменом, сутнісними проявами якого були статус регіону як адміністративно-територіальної одиниці, а також просторово і хронологічно визначена модель співвідношення особи, суспільства і держави на його теренах. Ця модель відображає динамічну взаємодію інституційного, нормативного і сутнісного компонентів, перші два з яких функціонально поєднуються через державний (політичний) режим. Останній слугує змістовим каркасом, котрий визначає якісні характеристики правового становища у конкретному історико-правовому контексті і через який корелюються всі інші його елементи – система державних органів та установ, коло їхніх повноважень, наявність і дієвість місцевого самоврядування, особливості адміністративно-територіального статусу. Сутнісна складова правового становища проявляється через сутність державного (політичного) режиму.

2. Державний (політичний) режим в Угорщині за часів правління регента М. Горті не ідентифіку-

ється як тоталітарний, фашистський чи режим військової диктатури. В юридичному аспекті гортизм є авторитарною системою, яка зі вступом країни у Другу світову війну почала еволюціонувати у військово-поліцейську державу, і тільки за часів короткого правління нілашистів перетворилася в диктатуру, якій притаманні риси нацистського режиму.

Функціонування цієї системи на Закарпатті здійснювалося в аналогічному руслі, однак мало свою специфіку. В цьому контексті можна зауважити таке. По-перше, попри сам акт окупації краю угорською армією окупаційний режим як реальний механізм тотального пригнічення місцевого населення існував тільки в періоди правління військової адміністрації (у березні-червні 1939 р.) та військового управління регіоном (у березні-листопаді 1944 р.). При цьому застосування подібних методів відображало не стільки офіційний курс уряду, скільки свавілля військових. По-друге, з липня 1939 р. по березень 1944 р. на Закарпатті діяла цивільна адміністрація – регентський комісаріат Підкарпатської території, яка дістала повноправне громадянство Угорської держави з усіма юридичними та фактичними наслідками, що надає цей статус, і населення Закарпаття не розглядалося владою як окуповане.

3. Правове становище Закарпаття у складі Угорщини найбільш чітко й повно простежується через діяльність специфічного квазіавтономного утворення, яке практично не мало реальних самоврядних повноважень, – регентського комісаріату Підкарпатської території. Воно характеризується: 1) окремими управлінськими структурами, характерними тільки для цього регіону (регентський комісар, Комісія пропозицій), які на власний спосіб підпорядковувалися державним органам Угорщини, мали особливий статус, повноваження, порядок формування; 2) особливою нормативною базою, джерелами якої були законодавство Угорської держави, нормативні акти регентського комісаріату, а також (на початковому етапі) правові акти попереднього режиму (Чехословацька Республіка), якщо вони не суперечили першим двом; 3) єдиною та ідентичною з усіма іншими частинами країни системою судових і правоохоронних органів, які не мали на Закарпатті жодних надзвичайних повноважень чи додаткової компетенції порівняно із загальноугорськими; 4) посиленою військовою присутністю, яка, однак, не вилилась у домінування військових у кадровому питанні та у здійсненні ними управлінського процесу.

В юридичній площині регентський комісаріат Підкарпаття був не окупаційною адміністрацією, а особливим засобом інкорпорації «знову приєднаних територій» у політико-правову систему Угорщини.

4. Стан дотримання угорською владою основних прав місцевого населення свідчить про те, що:

1) по всій країні діяла узаконена, розгалужена, однак не тотальна система контролю за громадянами, що передбачала обмеження багатьох їхніх свобод; чиновники і службовці краю підлягали окремим перевіркам на «благонадійність» з огляду на їх перебування у складі іноземної держави; 2) партійна і громадська діяльність у регіоні відрізнялася деякою різноманітністю, місцеві лідери могли проявляти певне незадоволення політикою уряду, однак реальної опозиційності та плюралізму не допускалося; 3) Будапешт не зважився на залучення краян до виборчого процесу, обмежившись кооптацією представників Закарпаття до парламенту, що забезпечило мінімальну спадковість у сфері електоральних традицій краю; 4) жорстка, а потім тотальна дискримінація єврейського населення (за винятком деяких категорій) здійснювалася передусім в економічній сфері, і не тільки на Закарпатті, а й в усій Угорщині, а нацистські методи щодо євреїв почали застосовуватися після приходу до влади нілашистів.

5. Правове регулювання національної політики та державно-конфесійних відносин здійснювалося в руслі авторитарної шовіністичної ідеології «святостефанізму». Особливим у процесах денацифікації та мадяризації краю було нав'язування місцевому населенню ідеї його окремішності від українців і належності до так званого "угорського народу", який споконвічно перебував під патронатом Угорської держави. Неугорське населення регіону вважалось «молодшим братом» угорського народу, у правовому аспекті було з ним рівноправним і формально не підлягало будь-якій дискримінації за національною ознакою. Єврейське населення Закарпаття дискримінувалося в усіх сферах суспільного життя і своїм статусом не відрізнялося від інших євреїв Угорщини.

Владне регулювання міжконфесійних відносин на нормативному рівні здійснювалося через заборону одних церков і фінансування інших. Офіцій-

ний Будапешт також активно використовував суперечності між керівництвом провідних релігійних конфесій задля посилення свого впливу в регіоні. Традиційні для римо-католиків преференції здобули греко-католики (уніати), а потім також і православні. У релігійних відносинах мала місце компромісна стратегія Угорщини щодо українського населення краю, абсолютна більшість якого належала до двох останніх релігійних напрямів.

6. Правове становище Закарпаття в період 1939-1944 рр. характеризується: по-перше, відсутністю принципової різниці між Підкарпатською територією та іншими частинами Угорщини з огляду на співвідношення структури і повноважень державних органів та органів місцевого самоврядування, форми й методи практичного втілення владного впливу на населення, яке рідко виходило за рамки законодавчого поля; по-друге, двоєким ставленням до статусу регіону як такого: з одного боку – певний лібералізм у політичній сфері, що виявився в лояльному ставленні до маріонеткової опозиції, участі місцевих депутатів в угорському парламенті, проєктах автономії Закарпаття тощо, з іншого – посилена активність каральних органів, яка була об'єктивно викликана необхідністю впровадження нової політико-правової системи і нейтралізації прихильників старої на фоні участі Угорщини у війні (репресії, однак, не мали превентивного і масового характеру, а уряд не піддавав своїх колишніх і потенційних супротивників тотальному та безкомпромисному знищенню); по-третє, ситуацією, за якої шовіністичне спрямування офіційної ідеології «святостефанізму», плюралізм тенденцій у векторах державної політики щодо регіону, формах і методах її здійснення свідчать про авторитарну сутність державного (політичного) режиму, який гортистська Угорщина реалізовувала на Закарпатті в період діяльності регентського комісаріату Підкарпатської території.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мазурок І. О. Державний режим: поняття та структура / І. О. Мазурок // Часопис Київського університету права. – 2005. – № 3. – С. 44-47.
2. Мазурок І. О. Проєкти автономії Закарпаття у складі Угорщини у 1939-1944 рр.: політико-правовий аспект / І. О. Мазурок // Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених. – № 56 // Міліція України. – 2006. – № 8. – С. 3-9.
3. Мазурок І. О. Правовий статус єврейського населення Підкарпаття у 1939-1944 рр. / І. О. Мазурок // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 34. – С. 140-147.
4. Мазурок І. О. Правові основи діяльності регентського комісаріату Підкарпаття у 1939-1944 рр. / І. О. Мазурок // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 35. – С. 116-122.
5. Мазурок І. О. Типи державних режимів та їх класифікація / І. О. Мазурок // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2007. – Вип. 7. – С. 26-30.
6. Мазурок І. О. Правовий статус партій та громадських організацій на Підкарпатті 1939-1944 рр. / І. О. Мазурок // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2007. – Вип. 8. –

С. 22-26.

7. Мазурок І. О. Судова система на Підкарпатті у 1939-1944 рр. / І. О. Мазурок // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2008. – Вип. 9. – С. 66-69.
8. Мазурок І. О. Правове положення ЗМІ на Підкарпатті у 1939-1944 рр. / І. О. Мазурок // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Інститут держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 40. – С. 91-95.
9. Мазурок І. О. Особливості державного режиму в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / І. О. Мазурок // Конституційна держава та права людини й основоположні свободи: Україна та європейський досвід: Монографія / Авт. кол.: О. М. Ващук, І. О. Мазурок, В. В. Навроцький, М. В. Савчин (керівник авт. кол.), П. А. Трачук. – Ужгород: Вид-во «Мистецька Лінія», 2008. – 348 с. – С. 234-259.

Мазурок І. О. Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. (історико-правовий аспект). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія правових і політичних вчень. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2009.

У роботі розкрито поняття правового становища та сутнісних параметрів державного (політичного) режиму як його змістового каркасу. Дано загальну характеристику політико-правової ситуації в гортистській Угорщині, висвітлено основні етапи становлення її державних і правових інституцій на території Закарпаття у 1939-1944 рр. Досліджено структуру специфічної управлінської вертикалі, що діяла в краї, – регентського комісаріату Підкарпатської території, її співвідношення із системою місцевого самоврядування, розглянуто статус та повноваження судових і правоохоронних відомств, що діяли в регіоні, показано роль армії у процесі здійснення владних повноважень. Здійснено аналіз проектів автономії Закарпаття, висловлено думку щодо реальності перспектив її впровадження. Охарактеризовано ситуацію у сфері дотримання угорською владою основних громадянських і політичних прав місцевого населення, зокрема: права на життя, свободу пересування, національних, релігійних та інших прав. Зроблено висновок щодо авторитарної сутності державного (політичного) режиму, який реалізовувався Угорщиною на Закарпатті у 1939-1944 рр., відсутності окупаційного режиму та режиму військової диктатури в регіоні, наявності ознак квазіавтономного утворення у регентському комісаріаті Підкарпатської території.

Ключові слова: правове становище, державний (політичний) режим, авторитаризм, реалізація державної влади, автономія, адміністративна експозитура (область), регентський комісаріат Підкарпатської території.

Thor Mazurok. Legal situation of Transcarpathia in 1939-1944 (a historical-legal study). – Manuscript.

Thesis for a Candidate of Sciences degree in Law, speciality 12.00.01. – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Teachings. – Kyiv Taras Shevchenko National University. – Kyiv, 2009.

The thesis focuses on the notion of legal situation and essential parameters of a political regime as its conceptual framework. In the paper the political-legal situation in Horthy Hungary as well as the main stages of the formation of its state and legal institutions on the territory of Transcarpathia in 1939-1944 is described.

The structure of the specific administrative division – the regent's commissariat of Subcarpathia – functioning in the region is examined; its correlation with the system of local government is studied, the status and powers of judicial and law-enforcement authorities functioning in the region are considered, the role of the army in the process of exercising governmental powers is shown.

The drafts of Transcarpathian autonomy are analyzed; the possible prospects for its introduction are considered and assessed. The paper explores how the Hungarian government observed the fundamental civil and political rights of the local population, the right to life, the right to free movement, and national, religious and other rights in particular.

The author draws a conclusion on the authoritarian essence of the political regime that was realized by Hungary on the territory of Transcarpathia in 1939-1944, the absence of the occupation regime and the garrison state in the region and the existence of the features of the quasi-autonomous formation in the regent's commissariat of Subcarpathia.

Keywords: legal situation, political regime, autonomy, regent's commissariat of Subcarpathia, administrative expositure (oblast'), the exercise of state power.

Мазурок І. О. Правовое положение Закарпатья в 1939-1944 гг. (историко-правовой аспект). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права, история правовых и политических учений. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2009.

В диссертации освещается правовое положение Закарпатья в составе хортистской Венгрии. Само поня-

тие «правовое положение» рассматривается в качестве политико-правового феномена, системными составляющими которого выступают статус региона как административно-территориальной единицы и государственный (политический) режим, который тут функционировал. Сущность правового положения проявляется через сущность государственного (политического) режима. Обосновывается мнение, что государственный (политический) режим времени правления регента М. Хорти был авторитарным, а не тоталитарным.

В работе раскрываются особенности правового статуса Закарпатья в составе Венгрии, специфика форм и методов реализации государственной власти в исследуемый период. Отмечается, что оккупационный режим как реальный механизм тотального угнетения местного населения имел место только во время правления военной администрации (март-июнь 1939 г.) и военного управления регионом (март-ноябрь 1944 г.), а с июля 1939 г. по март 1944 г. на Закарпатье действовала гражданская администрация – регентский комиссариат Подкарпатской территории, жители которой получили полноправное венгерское гражданство и не рассматривались властью как оккупированное население. Регентский комиссариат Подкарпатской территории характеризуется как специфическое квазиавтономное образование, которое не имело реальных автономных полномочий в составе Королевства Венгрия. В юридическом аспекте регентский комиссариат Подкарпатской территории не представлял собой оккупационную администрацию, а был особым средством инкорпорации Закарпатья в политико-правовую систему Венгрии.

В диссертации рассматривается степень признания и обеспечения венгерской властью основных прав местного населения, сделан вывод об авторитарной сущности государственной политики в данной сфере. Это подтверждается: отсутствием тотальной системы контроля над гражданами и ограничения их свобод; наличием и обеспечением некоторых гражданско-политических прав; отсутствием единой государственной идеологии тоталитарного толка. Показано, что правовое регулирование национальной политики и межконфессиональных отношений было направлено на денацификацию и мадяризацию края. Особенностью этих процессов было навязывание местному населению идеи его отдельности от украинцев и принадлежности к так называемому «угрорусскому народу», который изначально пребывал под патронатом Венгерского государства. При этом невенгерское население региона формально было равноправным с венгерским. Евреи на Закарпатье подвергались дискриминации во всех сферах общественно-политической жизни и по своему статусу не отличались от остальных евреев Венгрии.

В работе сделан общий вывод о том, что правовое положение Закарпатья в 1939-1944 гг. характеризуется: отсутствием принципиальной разницы в статусе Подкарпатской территории и других частей Венгрии; отчетливыми различиями в формах и методах практического осуществления властного влияния на население в периоды военного правления, деятельности регентского комиссариата Подкарпатской территории и с приходом к власти венгерских фашистов; авторитарной сущности государственного (политического) режима, который реализовывался властью в регионе во времена хортизма.

Ключевые понятия: правовое положение, государственный (политический) режим, авторитаризм, реализация государственной власти, автономия, административная экспозитура (область), регентский комиссариат Подкарпатской территории.

ПРО АВТОРА

Мазурок Ігор Олегович, кандидат юридичних наук, доцент Закарпатського державного університету (ЗакДУ), народився 2 вересня 1972 р. в м. Ужгород, у сім'ї викладачів УжДУ. 1989 р. закінчив із медаллю ужгородську загальноосвітню середню школу № 15 і вступив до історичного факультету УжДУ (тепер Ужгородський національний університет), який закінчив із червоним дипломом 1994 р. Одночасно здобув вищу юридичну освіту після заочного навчання на юридичному факультеті УжДУ. У 1994-2002 рр. працював учителем історії в загальноосвітній середній школі № 15, м. Ужгород. З вересня 2002 р. працював викладачем кафедри теорії та історії держави і права Ужгородського державного інституту інформатики, економіки і права (пізніше – ЗакДУ), де читав для студентів цього закладу

вищої освіти, а також студентів Київського університету права (філія при ЗакДУ) такі нормативні та спеціальні курси: «Основи римського права», «Філософія права», «Еристика», «Соціологія права», «Порівняльне правознавство», «Проблеми реалізації правових норм», «Методика і реалізація наукових досліджень в юриспруденції» та інші. 2009 р. в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка захистив кандидатську дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. (історико-правове дослідження)». Автор понад 15-ти наукових публікацій, співавтор колективної монографії «Конституційна держава та права людини й основоположні свободи: Україна та європейський досвід» (Ужгород, 2008), інших праць.

Мазурок О. С. (Ужгород)